

VILNIAUS UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
BAUDŽIAMOSIOS JUSTICIJOS KATEDRA

Gabijos Gelažytės

V kurso, baudžiamosios justicijos studijų šakos studentės

MAGISTRO DARBAS

**AUKLĖJAMOJO POVEIKIO PRIEMONĖS
BAUDŽIAMOJOJE JUSTICIJOJE
REFORMATORY MEASURES IN CRIMINAL
JUSTICE**

Vadovas: Lekt. Darius Prapiestis

VILNIUS

2026

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe analizuojamos auklėjamojo poveikio priemonės Lietuvos baudžiamojoje justicijoje. Tyrime nagrinėjama šių priemonių samprata, teisinis reglamentavimas ir formavimosi raida, atskleidžiami jų tikslai bei reikšmė nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės kontekste. Darbe vertinamos taikymo sąlygos, ryšys su atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės, bausmės vykdymo atidėjimo ir lygtinio paleidimo institutais, taip pat analizuojamos Baudžiamajame kodekse numatytos priemonių rūšys ir jų praktinio įgyvendinimo ypatumai. Atskirai aptariamos nevykdymo pasekmės ir veiksmingumo problematika, remiantis Lietuvos bei užsienio teismų praktika. Tyrimas atskleidžia pagrindines sistemos tobulinimo kryptis, kurios leistų didinti auklėjamojo poveikio priemonių veiksmingumą ir mažinti nepilnamečių pakartotinio nusikalstamumo riziką.

Pagrindiniai žodžiai: nepilnamečiai, auklėjamojo poveikio priemonės, resocializacija, bausmės, probacija.

This thesis analyses reformative measures in Lithuanian criminal justice. The research examines the concept, legal regulation, and development of these measures, and reveals their objectives and significance in the context of juvenile criminal liability. The study assesses the conditions for the application of reformative measures, their relationship with exemption from criminal liability, suspension of sentence execution, and conditional release, and analyses the types of measures provided for in the Criminal Code together with the specifics of their practical implementation. The consequences of non-compliance and issues related to effectiveness are discussed separately, drawing on Lithuanian and foreign case law. The research identifies the main directions for improving the system, which could enhance the effectiveness of reformative measures and reduce the risk of juvenile reoffending.

Keywords: juvenils/minors, reformative measures, resocialisation, penalties, probation.

TURINYS

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI	2
TURINYS.....	1
IŽANGA.....	2
1. AUKLĖJAMOJO POVEIKIO PRIEMONIŲ SAMPRATA IR TEORINIS KONTEKSTAS	5
1.1. Auklėjamojo poveikio priemonių samprata, tikslai ir reikšmė	5
2.1. Auklėjamojo poveikio priemonių formavimosi raida	12
2. AUKLĖJAMOJO POVEIKIO PRIEMONIŲ TAIKymo SĄLYGOS BAUDŽIAMOJOJE JUSTICIJOJE.....	16
2.1. Auklėjamojo poveikio priemonių taikymo sąlygos	16
2.2. Nepilnamečio atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės	21
2.3. Bausmės vykdymo atidėjimas nepilnamečiui	24
2.4. Lygtinis paleidimas iš laisvės atėmimo vietos	28
3. AUKLĖJAMOJO POVEIKIO PRIEMONIŲ RŪŠYS	31
3.1. Įspėjimas.....	31
3.2. Turtinės ir (ar) neturtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas	35
3.3. Nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai	38
3.4. Atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti	41
3.5. Elgesio apribojimas	44
3.6. Atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą.....	48
3.7. Auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymas ir jų nevykdymo pasekmės.....	51
4. AUKLĖJAMOJO POVEIKIO PRIEMONIŲ VEIKSMINGUMAS, PROBLEMATIKA LIETUVOJE BEI UŽSIENYJE	55
4.1. Auklėjamojo poveikio priemonių veiksmingumo vertinimas	55
4.2. Auklėjamojo poveikio priemonių taikymo ir vykdymo problematika Lietuvoje bei užsienyje.....	58
IŠVADOS.....	62
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	64
SANTRAUKA	68

IŽANGA

Temos aktualumas. Nepilnamečių nusikalstamas elgesys yra viena jautriausių baudžiamosios justicijos sričių, reikalaujanti itin apgalvoto ir atsakingo valstybės reagavimo. Jauni asmenys dar tik formuoja savo vertybes, socialinius įgūdžius ir gebėjimą prisiimti atsakomybę už savo veiksmus, todėl griežtos baudžiamosios sankcijos jiems ne visada tampa veiksminga priemone. Priešingai, pernelyg formalus ar represinis reagavimas gali sustiprinti stigmatizaciją ir apsunkinti nepilnamečio integraciją į visuomenę. Būtent dėl šios priežasties Lietuvos baudžiamojoje justicijoje svarbią vietą užima auklėjamojo poveikio priemonės, kurios orientuotos ne į baudimą, o į nepilnamečio elgesio korekciją, atsakomybės ugdymą ir resocializaciją. Šios priemonės leidžia reaguoti į padarytą nusikalstamą veiką švelniau, išsaugant nepilnamečio ryšius su šeima, mokykla ir bendruomene, kartu sudarant jam realias galimybes keistis ir ateityje laikytis teisės normų. Tarptautiniai nepilnamečių justicijos standartai aiškiai pabrėžia, kad laisvės atėmimas vaikams turi būti taikomas tik kaip krašutinė priemonė. Pirmenybė turi būti teikiama tokioms reakcijos formoms, kurios padeda vaikui suprasti savo elgesio pasekmes, mažintų pakartotinio nusikalstamumo riziką ir sudarytų sąlygas sėkmingai grįžti į visuomenę. Nors auklėjamojo poveikio priemonės Lietuvos baudžiamojoje teisėje yra reglamentuotos jau ilgą laiką, jų taikymas praktikoje kelia nemažai klausimų. Ne visada aišku, kaip šios priemonės parenkamos, ar jos pakankamai individualizuojamos, ir ar jose slypintis auklėjamasis potencialas iš tiesų yra išnaudojamas. Be to, mokslinėje literatūroje auklėjamojo poveikio priemonės dažniau aptariamasi tik kaip nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės dalis, o rečiau – kaip atskiras ir išsamiai nagrinėjamas institutas. Atsižvelgiant į tai, ši tema yra aktuali tiek teoriniu, tiek praktiniu požiūriu. Auklėjamojo poveikio priemonių analizė leidžia geriau suprasti, kaip Lietuvos baudžiamojoje justicijoje derinami nepilnamečio interesai, visuomenės saugumas ir teisingumo principai, bei įvertinti, ar esama sistema iš tikrųjų padeda siekti pagrindinio tikslo – sudaryti sąlygas nepilnamečiui keisti savo elgesį ir gyventi visuomenėje nenusikalstant.

Darbo tikslas. Išanalizuoti auklėjamojo poveikio priemonių taikymą nepilnamečių baudžiamojoje justicijoje ir įvertinti jų veiksmingumą.

Tyrimo objektas. Auklėjamojo poveikio priemonių taikymas nepilnamečiams Lietuvos baudžiamojoje justicijoje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Ištirti auklėjamojo poveikio priemonių sampratą, jų tikslus ir reikšmę nepilnamečių baudžiamojoje justicijoje;

2. Išanalizuoti auklėjamojo poveikio priemonių instituto raidą ir jo formavimąsi;
3. Tirti Baudžiamajame kodekse numatytas auklėjamojo poveikio priemonių rūšis bei jų taikymo praktiką;
4. Išnagrinėti auklėjamojo poveikio priemonių vykdymo bei nevykdymo problematiką;
5. Įvertinti auklėjamojo poveikio priemonių veiksmingumą ir identifikuoti pagrindines jų taikymo bei vykdymo problemas Lietuvoje ir užsienyje.

Metodai. Darbe, siekiant aiškiai ir nuosekliai atskleisti auklėjamojo poveikio priemonių reikšmę nepilnamečių baudžiamajoje justicijoje, buvo taikyti keli tarpusavyje derantys teisės mokslo tyrimo metodai- aprašomasis metodas naudotas aptariant auklėjamojo poveikio priemonių sampratą, jų paskirtį ir vietą baudžiamosios atsakomybės sistemoje, taip pat analizuojant teisinį reguliavimą ir šio instituto raidą. Loginis/analitinis metodas taikytas vertinant auklėjamojo poveikio priemonių taikymo pagrįstumą, jų veiksmingumą bei išryškinant probleminius aspektus, taip pat formuluojant apibendrinimus ir išvadas. Teisės aktų analizės metodas naudotas nagrinėjant Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą, Probacijos įstatymą, vaiko teisių apsaugą reglamentuojančius teisės aktus bei tarptautinius dokumentus, reikšmingus nepilnamečių justicijos srityje. Taip pat taikytas teismų praktikos analizės metodas, analizuojant Lietuvos teismų, siekiant parodyti, kaip auklėjamojo poveikio priemonės taikomos praktikoje ir su kokiais sunkumais susiduriama. Lyginamasis metodas naudotas lyginant Lietuvos teisinį reguliavimą su užsienio valstybių patirtimi bei tarptautiniais nepilnamečių justicijos standartais, taip pat aptariant skirtingų auklėjamojo poveikio priemonių ypatumus. Papildomai, taikytas statistinis metodas, kuris padėjo atskleisti auklėjamojo poveikio priemonių taikymo tendencijas.

Pagrindiniai šaltiniai. Darbe remiamasi Lietuvos Respublikos teisės aktais, reglamentuojančiais nepilnamečių baudžiamąją atsakomybę ir auklėjamojo poveikio priemonių taikymą, ypač Baudžiamuoju kodeksu ir Probacijos įstatymu. Analizėje remtasi Lietuvos teismų praktika. Darbo teoriniam pagrindui naudota baudžiamosios teisės ir kriminologijos mokslinė literatūra, daugiausia Lietuvos autorių darbai, kuriuose nagrinėjami nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės bei resocializacijos klausimai. Be to, remtasi tarptautiniais dokumentais ir standartais nepilnamečių justicijos srityje, pirmiausia Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija, Pekino taisyklėmis ir Havanos

taisyklėmis, kurios pabrėžia ugdomąjį ir į resocializaciją orientuotą požiūrį į nepilnamečių baudžiamąją atsakomybę.

1. AUKLĖJAMOJO POVEIKIO PRIEMONIŲ SAMPRATA IR TEORINIS KONTEKSTAS

1.1. Auklėjamojo poveikio priemonių samprata, tikslai ir reikšmė

Nepilnamečių nusikalstamumas yra viena jautriausių baudžiamosios justicijos sričių, reikalaujanti ypatingo dėmesio ir subalansuoto požiūrio. Jauni asmenys, dar tik formuojantys savo vertybinę sistemą ir socialinius įgūdžius, yra itin pažeidžiami netinkamos aplinkos, socialinių problemų bei psichologinių veiksnių. Todėl valstybė, siekdama užtikrinti ne tik teisingumą, bet ir prevenciją, taiko specialiąsias priemones, orientuotas į auklėjimą, o ne į represiją. Valstybė nepilnamečiams taiko auklėjamojo poveikio priemones – tai priemonės, skirtos nepilnamečiams, padariusiems nusikalstamą veiką, siekiant koreguoti jų elgesį, ugdyti atsakomybės jausmą ir sudaryti sąlygas sėkmingai integracijai į visuomenę.

Auklėjamojo poveikio priemonės Lietuvos baudžiamajoje justicijoje yra specialios valstybės prievartos priemonės, skirtos nepilnamečiams ir taikomos tais atvejais, kai nepilnametis atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės, jam atidedamas bausmės vykdymas arba jis lygtinai paleidžiamas iš laisvės atėmimo vietos. Šios priemonės nustatytos Baudžiamojo kodekso XI skyriuje ir sukonkretintos BK 82 straipsnyje, tačiau jos nelaikomos bausme ir nesukelia teistumo – jų paskirtis nėra represija, o elgesio korekcija ir socialinė reintegracija, pritaikant poveikį prie nepilnamečio amžiaus, brandos ir individualių poreikių¹. Nors auklėjamojo poveikio priemonės nelaikomos bausme ir nesukelia teistumo, jos vis dėlto išlieka baudžiamosios teisės reagavimo forma, nes skiriamos valstybės vardu ir riboja nepilnamečio teises bei laisves. Todėl šios priemonės turi būti taikomos laikantis pagrindinių baudžiamosios teisės principų – teisėtumo, proporcingumo ir baudžiamosios atsakomybės individualizavimo, tačiau jų pagrindinis tikslas yra ne bausti, o padėti nepilnamečiui keisti elgesį ir sėkmingai grįžti į visuomenę, o represinis poveikis taikomas tik tiek, kiek tai būtina. Renkantis konkrečią priemonę svarbu vertinti ne tik padarytos veikos aplinkybes, bet ir nepilnamečio brandą, jo poreikius, socialinę aplinką bei tai, ar realiai galima suteikti jam reikalingą pagalbą. Pirmiausia pabrėžtina, kad auklėjamojo poveikio priemonės skiriasi nuo bausmių tiek savo teisine prigimtimi, tiek paskirtimi. Teismų praktikoje jos suprantamos kaip priemonės, kuriomis siekiama koreguoti nepilnamečio elgesį ir padėti jam keistis, todėl jos taikomos kaip

¹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Priimtas 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. Valstybės žinios, 2000, 89–2741, 80, 82 str.

švelnesnė alternatyva griežtesnėms sankcijoms. Pritaikytos kaip bausmės alternatyva (atleidus nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės) ar kaip pataisymo ir ugdymo priemonės (padarius baudžiamąjį nusižengimą), jos neturi tokio didelio neigiamo bausmės stigmatizuojamojo poveikio².

Kitaip tariant, auklėjamojo poveikio priemonės orientuotos į nepilnamečio ateities elgesį – jų tikslas padėti keistis, ugdytis ir integruotis, o ne tik nubausti už padarytą veiką. Todėl sistema prioritetą teikia švelnesnėms, bendruomenėje įgyvendinamoms intervencijoms (įspėjimas, turtinės ar neturtinės žalos atlyginimas, nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai, elgesio apribojimai, atidavimas tėvams/globėjams, atidavimas į specialiąją auklėjimo įstaigą), o institucinė izoliacija paliekama tik išimtims. Toks modelis mažina stigmatizaciją, leidžia tęsti mokymąsi, stiprina ryšius su šeima ir sudaro pagrindą resocializacijai. Kaip pabrėžia doktrina, „daugiausia dėmesio skiriama ne tiek pačiam nubaudimui, kiek jauno žmogaus asmenybės korekcijai ir tolesnei jo integracijai į pozityvią mikrosocialinę aplinką“ ir „visada savo esme auklėjamojo poveikio priemonės skirtos ateičiai“ – pataisyti nepilnametį, jį ugdyti, keisti gyvenimo būdą ir sulaikyti nuo naujų neteisėtų veikų³.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) taip pat yra išaiškinęs, kad nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirtis yra ne tik represinė, bet pirmiausia korekcinė–auklėjamoji. Siekiama, kad taikoma atsakomybė atitiktų nepilnamečio amžių ir socialinę brandą, būtų ribojamos laisvės atėmimo taikymo galimybės ir plečiamos auklėjamojo poveikio priemonių taikymo galimybės, taip pat kad nepilnametis pakeistų gyvenimo būdą ir elgesį, derinant reagavimą į nusikalstamą veiką su asmenybės ugdymu, auklėjimu ir neteisėto elgesio priežasčių šalinimu bei būtų sulaikytas nuo naujų nusikalstamų veikų darymo. Tokiu būdu auklėjamojo poveikio priemonės suprantamos kaip priemonės, turinčios aiškų pataisomąjį (korekcinį) ir auklėjamąjį turinį, orientuotą į resocializaciją ir pakartotinio nusikalstamo elgesio prevenciją⁴.

Toje pačioje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pabrėžė, kad nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės paskirtis nėra vien tik bausti. Svarbiausias tikslas – padėti nepilnamečiui keisti elgesį ir gyvenimo būdą, todėl prioritetas turi būti teikiamas auklėjamojo poveikio priemonėms, o ne bausmei. Teismas atkreipė dėmesį, kad net ir valstybės intervencija, ypač perteklinė ar per griežta, gali turėti neigiamą ir stigmatizuojantį

² Drakšienė A. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. Teisė, 2003, Nr. 48, p. 70-71 p..

³ Ten pat

⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-599-976/2015.

poveikį nepilnamečiui bei paskatinti naujų nusikalstamų veikų darymą. Dėl šios priežasties, kai tenkinamos BK 93 straipsnyje nustatytos sąlygos, teismas pirmiausia turi vertinti, ar nepilnamečio elgesio korekcijos tikslai gali būti pasiekti be bausmės skyrimo. Būtent taip byloje buvo pasirinkta atleisti nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės ir paskirti elgesio apribojimą kaip individualizuotą auklėjamojo poveikio priemonę.

Ši kasacinės praktikos kryptis dera ir su Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau- EŽTT) formuojamu standartu, pagal kurį nepilnamečių bylose valstybė privalo užtikrinti ne vien formalią, bet realiai vaikui suprantamą ir jo dalyvavimą užtikrinančią procedūrą. EŽTT pabrėžia, kad nepilnamečių atžvilgiu procesas turi būti organizuojamas atsižvelgiant į jų amžių, brandą ir pažeidžiamumą, o taikomos priemonės (ypač susijusios su laisvės suvaržymu) privalo būti pagrįstos, proporcingos ir orientuotos į vaiko reintegraciją, o ne vien į nubaudimą. Todėl sprendžiant dėl auklėjamojo poveikio priemonės parinkimo, svarbu ne tik ką leidžia baudžiamasis įstatymas, bet ir tai, ar parinktas reagavimas užtikrina vaiko orumą, minimalios intervencijos principą bei veiksmingą apsaugą nuo perteklinio stigmatizavimo⁵.

Apibendrinant kasacinę praktiką, galima konstatuoti nuoseklią nepilnamečių justicijos orientaciją į edukacinį ir resocializuojantį poveikį, o bausmė nepilnamečiui turi likti ultima ratio – parenkama tik tada, kai tikslų neįmanoma pasiekti švelnesnėmis, individualizuotomis auklėjamojo poveikio priemonėmis. Toks standartas sumažina stigmatizacijos riziką, leidžia tęsti mokymąsi ir palaikyti šeimos ryšius, o svarbiausia – didina elgesio korekcijos ir reintegracijos tikimybę. Šią logiką sutvirtina ir doktrina: „bausmė nepilnamečiui skiriama tada, kai paaiškėja, kad jam negali būti taikomos švelnesnės poveikio priemonės“ – tai atitinka laisvės atėmimo kaip kraštutinės priemonės principą⁶.

Nacionaliniu lygmeniu šių priemonių tikslai aiškiai išplaukia iš BK 80 straipsnio:⁷

- užtikrinti atitiktį nepilnamečio amžiui ir socialinei brandai;
- riboti laisvės atėmimo taikymą ir plėsti auklėjamųjų priemonių galimybes;
- padėti keisti gyvenimo būdą ir elgesį, derinant atsakomybę su asmenybės ugdymu, auklėjimu ir neteisėto elgesio priežasčių šalinimu;
- sulaikyti nuo naujų veikų.

⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2016 m. lapkričio 23 d. sprendimas byloje Blokhin prieš Rusiją (Nr. 47152/06)

⁶ DRAKŠIENĖ A. (2003). Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. Teisė, t. 48, 69-70 p.

⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Priimtas 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. Valstybės žinios, 2000, 89–2741, 80, 82 str.

Kitaip tariant, svarbiausia šių priemonių paskirtis yra ne bausti, o padėti nepilnamečiui pasikeisti. Poveikis turi skatinti jį suprasti savo elgesio pasekmes, kitaip pažvelgti į save ir aplinką, grįžti į mokslą ar darbą ir po truputį formuoti pozityvius, socialius įpročius, kurie mažina pakartotinio nusikalstamo elgesio tikimybę. Toks požiūris visiškai atitinka ir probacijos sistemą, kuri orientuota į resocializaciją. Probacijos įstatymas aiškiai nurodo, kad tikslas yra padėti žmogui keistis ir sumažinti recidyvą, o tam taikomi minimalios intervencijos, proporcingumo ir individualizavimo principai. Praktikoje tai reiškia, kad nepilnamečiui sudaromas individualus priežiūros planas, atliekamas jo rizikos vertinimas, skiriamos elgesio pataisos programos, teikiama psichologinė bei socialinė pagalba, stiprinami socialiniai įgūdžiai ir motyvacija užimtumui. Visa tai sudaro vieningą resocializacijos ir priežiūros sistemą⁸ (Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo 2, 4, 18–22 str.).

Auklėjamojo poveikio priemonių esmė tarptautiniu lygmeniu apibrėžiama trimis kertiniais principais:

1. vaiko interesų viršenybe
2. orumo apsauga
3. reintegracijos tikslu.

Vaiko teisių konvencija įtvirtina, kad bet koks vaiką liečiantis sprendimas pradedamas nuo vaiko interesų vertinimo; su nepilnamečiu, susiduriančiu su baudžiamąja teise, elgiamasi taip, kad būtų gerbiamas jo orumas, atsižvelgiama į amžių ir padedama sugrįžti į visuomenę⁹ (Vaiko teisių konvencija 3 str. 1 d.; 40 str. 1 d.). Tai reiškia, kad priemonės pirmiausia turi turėti ugdomąjį turinį, būti individualiai pritaikytos ir įgalinančios, o ne represinės.

Konvencijos nuostatos aiškiai sako- laisvės atėmimas nepilnamečiui yra krašutinė reakcija ir turi trukti kiek įmanoma trumpiau¹⁰ (Vaiko teisių konvencija 37 str. b p.). Pekino taisyklės šią mintį paverčia praktiniais standartais: nepilnamečių teisingumo sistema turi akcentuoti gerovę, o kiekviena reakcija privalo būti proporcinga ne tik pačios veikos sunkumui, bet ir vaiko poreikiams bei aplinkybėms¹¹. Iš čia kyla minimalios intervencijos

⁸ Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas (2011). Valstybės žinios, 4-108 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais), 2, 4, 18–22 straipsniai.

⁹ Jungtinių Tautų 1989m. lapkričio 20d. vaiko teisių konvencija. Valstybės žinios, 1995, nr. 60- 1501, 3 straipsnio 1 dalis ir 40 straipsnio 1 dalis.

¹⁰ Jungtinių Tautų 1989m. lapkričio 20d. vaiko teisių konvencija. Valstybės žinios, 1995, nr. 60- 1501, 37 straipsnio b punktas.

¹¹ Jungtinių Tautų 1985 m. lapkričio 29 d. Generalinės asamblėjos rezoliucija Nr.A/RES/40/33 priimtos standartinės minimalios nepilnamečių teisingumo vykdymo taisyklės (Pekino taisyklės), 5.1, 8.1 p., 11.1 p., 11.4 p., 18.1 p., 17.1(b)–(d), 19.1 p.

reikalavimas: laisvės apribojimai tik po atidaus įvertinimo ir iki minimalaus būtino lygio, o įkalinimas – tik kai nėra jokios kitos tinkamos alternatyvos¹¹. Kartu pabrėžiama privatumo apsauga ir stigmatizacijos prevencija, nes pernelyg viešas ar formalizuotas reagavimas gali sukelti ilgalaikę antrinę žalą¹¹.

Pekino taisyklėse aiškiai pabrėžiama, kad sprendžiant nepilnamečių bylas pirmenybė turėtų būti teikiama alternatyvoms baudžiamajam procesui. Rekomenduojama taikyti alternatyvą nuo baudžiamojo proceso (*diversion*), žalos atlyginimo susitarimus, priežiūrą, konsultavimą ir kitas bendruomenines priemones, kurios leidžia reagavimą organizuoti arčiau nepilnamečio kasdienės aplinkos, išsaugant ryšius su šeima, mokykla ir bendruomene¹¹. Toks požiūris padeda išvengti perteklinės kriminalizacijos ir sudaro sąlygas ugdyti nepilnamečio atsakomybės jausmą bei socialinius įgūdžius, orientuotus ne vien į praeityje padarytą veiką, bet ir į jo elgesį ateityje.

Jeigu nepilnamečio laisvė vis dėlto apribojama, Havanos taisyklės aiškiai nustato, kad net ir būdamas institucijoje jis turi dalyvauti prasmingose veiklose ir programose. Jos turi padėti išsaugoti nepilnamečio sveikatą, savivertę ir atsakomybės jausmą bei sudaryti realias galimybes ugdyti jo įgūdžius. Kitaip tariant, ugdomasis ir auklėjamasis poveikis neturi išnykti vien dėl to, kad taikomas suvaržymas¹². Be to, Havanos taisyklėse pabrėžiama aktyvi šeimos ir bendruomenės įtrauktis – reguliarus bendravimas, apsilankymai ir ryšių palaikymas laikomi svarbia nepilnamečio sėkmingos reintegracijos į visuomenę dalimi¹². Taip pat akcentuojamas nuoseklus pasirengimas sugrįžti į laisvę: pagalba grįžtant į mokslą, šeimą ar darbo aplinką, praktinių savarankiškumo įgūdžių ugdymas ir neigiamo visuomenės požiūrio mažinimas¹². Toks požiūris yra ne tik humanistinis, bet ir pagrįstas kriminologiniais tyrimais, rodančiais, kad nuosekli parama mažina pakartotinio nusikalstamo elgesio riziką. Jungtinių Tautų dokumentuose įtvirtintus nepilnamečių justicijos principus Europos regione papildė Europos Tarybos standartai, kurie detaliau apibrėžia šių principų įgyvendinimą praktikoje. Europos Tarybos taisyklėse, taikomose nepilnamečių teisės pažeidėjų atžvilgiu, aiškiai nustatoma, kad sankcijų ir poveikio priemonių skyrimas ir ypač jų vykdymas turi būti grindžiamas nepilnamečio ugdymo ir socialinės integracijos principais, o ne baudžiamuoju ar represiniu poveikiu. Dėl šios priežasties ypatingas dėmesys skiriamas švietimo, psichologinės ir socialinės pagalbos priemonių prieinamumui bei jų tęstinumui, nes būtent tokios priemonės sudaro prielaidas prasmingiems nepilnamečio elgesio ir socialinių įgūdžių pokyčiams.

¹² Jungtinių Tautų 1990 m. gruodžio 14 d. Generalinės asamblėjos rezoliucija Nr. 45/113 priimtose taisyklėse dėl laisvės netekusių nepilnamečių apsaugos (Havanos taisyklės), 12 p., 59-60 p., 79-80 p.

Institucinė izoliacija Europos Tarybos standartuose aiškiai vertinama kaip kraštinė priemonė (ultima ratio), galinti būti taikoma tik esant realiam būtinumui ir tik trumpiausią įmanomą laiką. Net ir tais atvejais pabrėžiama pareiga užtikrinti, kad nepilnamečio ryšiai su šeima, švietimo sistema ir bendruomene nebūtų nutraukti, o pasirengimas grįžti į visuomenę prasidėtų nuo pat sankcijos ar poveikio priemonės vykdymo pradžios.

Be to, Europos Tarybos taisyklėse, reglamentuojančiose bendruomenės sankcijų ir poveikio priemonių vykdymą, akcentuojama individualaus darbo su nepilnamečiu svarba. Poveikio priemonių taikymas turi būti grindžiamas nuosekliu nepilnamečio rizikos, poreikių ir asmeninių aplinkybių vertinimu, sudarant individualų priežiūros ar resocializacijos planą. Tokiuose planuose turi būti nustatytos proporcingos, realiai įgyvendinamos pareigos ir kartu užtikrinamos pagalbos bei intervencijos priemonės, padedančios spręsti nepilnamečio socialines ir elgesio problemas.

Toks individualizuotas požiūris laikomas vienu veiksmingiausių būdų didinti sėkmingos reintegracijos galimybes ir mažinti pakartotinio nusikalstamo elgesio riziką. Tokiu būdu „ultima ratio“ principas pagrindžiamas ne vien deklaratyviai, bet per sankcijų ir poveikio priemonių vykdymo turinį – auklėjamojo poveikio priemonė laikytina veiksminga tik tuomet, kai ji realiai sudaro sąlygas nepilnamečiui keisti elgesį, stiprinti prosocialius įgūdžius ir išlaikyti ryšius su šeima bei bendruomene¹³. Iš šių dokumentų aiškiai išplaukia tikslų visuma:

- (1) ugdymas ir elgesio korekcija (vaikas supranta pasekmes, mokosi teisėtų problemų sprendimo būdų)
- (2) socialinė integracija (mokykla, šeima, bendruomenė)
- (3) stigmatizacijos mažinimas (privatumas, minimalus formalumas)
- (4) recidyvo prevencija per įgalinančią, o ne baudžiamąją aplinką.

Praktiniu lygmeniu tai reiškia sprendimų individualizavimą pagal amžių ir brandą, mokymosi bei psichosocialinės pagalbos užtikrinimą ir nuoseklių alternatyvų taikymą prieš izoliaciją

Šių trijų pagrindinių tarptautinių dokumentų siunčiama žinia yra aiški ir nuosekli. Auklėjamojo poveikio priemonės suvokiamos pirmiausia kaip ugdymo ir socialinės reintegracijos instrumentai, kuriems turi būti teikiama pirmenybė prieš izoliacines ir represines priemones. Jos turi būti taikomos individualizuotai ir proporcingai, atsižvelgiant

¹³ Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija CM/Rec(2008)11 valstybėms narėms dėl Europos nepilnamečių teisės pažeidėjų, kuriems paskirtos sankcijos arba poveikio priemonės, taisyklių (priimta Ministrų Komiteto 2008 m. lapkričio 5 d. 1040-ajame Europos Tarybos Ministrų Komiteto ministrų pavaduotojų posėdyje), 2, 5, 7–8, 10, 31.1, 32, 39.1, 79.1–79.4, 83–85, 100–102 taisyklės.

į konkretaus vaiko situaciją bei, kiek įmanoma, įgyvendinamos bendruomenėje, išsaugant nepilnamečio orumą, privatumą ir esminius ryšius su šeima bei socialine aplinka. Laisvės atėmimas šiuose dokumentuose laikomas išimtinė priemone, taikytina tik tais atvejais, kai kitos reakcijos formos yra akivaizdžiai nepakankamos. Net ir tokiomis aplinkybėmis pabrėžiama pareiga užtikrinti ugdomąjį priemonių turinį ir nuoseklų pasirengimą nepilnamečio sugrįžimui į visuomenę. Kitaip tariant, Vaiko teisių konvencija, Pekino taisyklės ir Havanos taisyklės nuosekliai formuoja vieningą nepilnamečių justicijos kryptį – pereiti nuo baudimo prie ugdymo, nuo izoliacijos prie reintegracijos, o nuo formalaus reagavimo prie realios, vaiko interesus atitinkančios pagalbos.

Apibendrinant, nepilnamečių justicijoje pirmenybė teikiama ugdomajam, o ne represiniam požiūriui- auklėjamojo poveikio priemonės skirtos elgesio korekcijai, atsakomybės jausmo ugdymui ir resocializacijai, o laisvės atėmimas laikomas ultima ratio – taikomas tik tada, kai šių tikslų neįmanoma pasiekti švelnesnėmis, individualizuotomis priemonėmis. Lietuvos teisinėje sistemoje tokios priemonės įtvirtintos BK XI skyriuje (ypač BK 80 ir 82 str.) ir nėra bausmės – jos nesukelia teistumo, yra pritaikomos pagal nepilnamečio amžių, brandą ir poreikius, o jų turinys siejamas su bendruomeniškai įgyvendinamomis intervencijomis (įspėjimas, turtinės ar neturtinės žalos atlyginimas, nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai, elgesio apribojimai, atidavimas tėvams/globėjams, atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą)¹⁴. Doktrina ir kasacinio teismo praktika vienodai pabrėžia, kad toks modelis mažina stigmatizaciją, leidžia tęsti mokslą, išlaikyti šeimos ryšius ir realistiškai mažina recidyvo riziką.

Šiuolaikiniai tyrimai apie pataisos priemones rodo, kad pakartotinio nusikalstamo elgesio rizika mažėja tuomet, kai taikomos priemonės atitinka konkretaus asmens rizikos lygį ir jo realius poreikius. Tai aiškina RNR (Risk-need-Responsivity) modelis (tai moksliskai pagrįstas kriminologinis modelis, naudojamas siekiant mažinti pakartotinį nusikalstamą elgesį. Jis plačiai taikomas tiek suaugusiųjų, tiek nepilnamečių justicijoje, pagal kurį intensyvesnė priežiūra ir griežtesnės priemonės turėtų būti taikomos tik didesnės rizikos asmenims¹⁵. Apibendrinant, tiek nacionaliniai, tiek tarptautiniai standartai pabrėžia, kad nepilnamečiams prioritetas turi būti teikiamas ugdymui ir reintegracijai, o ne bausmei ar izoliacijai.

¹⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Priimtas 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. Valstybės žinios, 2000, 89–2741, 80, 82 str.

¹⁵ BONTA, James; ANDREWS, D. A. Risk-Need-Responsivity model for offender assessment and rehabilitation. Ottawa: Public Safety Canada, 2007, p. 1–5.

2.1. Auklėjamojo poveikio priemonių formavimosi raida

Auklėjamojo poveikio priemonės nepilnamečių baudžiamosioje justicijoje neatsirado staiga. Jų raida truko ilgą laiką ir yra glaudžiai susijusi su tarptautinės nepilnamečių justicijos vystymusi. Skirtingais istoriniais laikotarpiais valstybės į nepilnamečių nusikalstamą elgesį reagavo labai skirtingai, tačiau palaipsniui imta atsisakyti vien represinių priemonių ir pereita prie požiūrio, kuris labiau orientuotas į ugdymą, individualų reagavimą ir vaiko sugrąžinimą į visuomenę. Todėl siekiant suprasti šiandien galiojančią Lietuvos auklėjamojo poveikio priemonių sistemą, būtina pažvelgti į jos istorinį kontekstą – nuo pirmųjų iniciatyvų Vakarų valstybėse iki nacionalinių pokyčių, įvykusių sovietmečiu, o ypač po 1990 m. kovo 11 d., atkūrus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę.

Auklėjamojo poveikio priemonių genezė siejama su XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje vykusiais esminiais nepilnamečių baudžiamosios justicijos pokyčiais, kai Vakarų valstybėse pradėta sistemiškai ieškoti diferencijuotų reagavimo formų į nepilnamečių teisės pažeidimus. Ypač reikšminga buvo Jungtinių Amerikos Valstijų Progresyvioji era (apie 1890–1920 m.), kurios metu pradėjo formuotis specializuota nepilnamečių justicijos sistema – atsirado nepilnamečių teismai, o vietoje tradicinio baudimo imtos taikyti priežiūros, „auklėjimo“ ir bendruomeninio poveikio alternatyvos. Šis modelis, grindžiamas individualaus reagavimo ir socialinės integracijos idėjomis, nors ir kritiškai vertinamas, tapo pagrindu vėlesnei nepilnamečių justicijos raidai JAV ir Europoje¹⁶. Vokietijoje nuo 1923 m. buvo įtvirtinta atskira nepilnamečiams taikomų sankcijų sistema, apėmusi globos, drausmines ir baudžiamąsias priemones, leidusi nutraukti bylas dėl mažareikšmiškumo ar jau pritaikytų auklėjimo priemonių. Tokia praktika formavo individualizavimo, proporcingumo, socialinio ugdymo ir resocializacijos principus, kurie tapo šiuolaikinės nepilnamečių justicijos pagrindu ir vėliau turėjo įtakos Lietuvos teisinės sistemos transformacijai.

Tarpukario Lietuvoje, nors ir buvo taikomas 1903 m. Rusijos imperijos Baudžiamasis statutas tiek, kiek jis neprieštaravo Konstitucijai, nepilnamečių bylose jau ryškėjo tam tikri diferencijavimo elementai. Teismai sprendė pakaltinamumo klausimą, o vaikams, pripažintiems nepakaltinamais, buvo taikomos alternatyvios poveikio priemonės –

¹⁶ PLATT, Anthony M. The Child Savers: The Invention of Delinquency, 1970, 786-789 p.

atsakinga priežiūra, atidavimas į auklėjimo ar gydymo–auklėjimo įstaigas, taip pat atskiras apgyvendinimas prie areštinių¹⁷.

Sovietiniu laikotarpiu nepilnamečių justicija įgavo aiškiai disciplininį ir represinį pobūdį. Nepilnamečių elgesio nukrypimai buvo suvokiami pirmiausia kaip drausmės ir tvarkos pažeidimai, reikalaujantys greitos kontrolinės reakcijos, o socialinės pagalbos bei prevencijos instrumentai liko antraeiliai. Vis dėlto vėlesniais dešimtmečiais, ypač XX a. aštuntajame–devintajame dešimtmečiuose, priemonių spektras buvo išplėstas– šalia papeikimų, griežtų įspėjimų ir baudų atsirado pareiga atlyginti žalą, nepilnamečio perdavimas tėvų ar visuomeninių organizacijų priežiūrai, taip pat siuntimas į specializuotas ugdymo ar gydymo–auklėjimo įstaigas. Nors visa sistema iš esmės liko orientuota į drausminimą ir kontrolę, joje pamažu stiprėjo socialinio auklėjimo ir prevencijos elementai, atliepiant visuotinai pripažįstamą įžvalgą, kad vien represinės priemonės nėra pakankamos ilgalaikiams elgesio pokyčiams užtikrinti¹⁸.

Atstačius Lietuvos nepriklausomybę prasidėjo pereinamasis nepilnamečių justicijos laikotarpis. Iki 2000 m. buvo taikomas 1961 m. LTSR baudžiamasis kodeksas su visais vėlesniais pakeitimais, o 1994 m. atlikta reikšminga priverčiamųjų auklėjamojo poveikio priemonių peržiūra. Atsisakyta dalies formalių moralinio poveikio priemonių, tačiau įtvirtinti nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai ir namų priežiūra, taip pat aiškiai apibrėžta galimybė atleisti nepilnamečių nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu egzistuoja pozityvi elgesio prognozė. Šios nuostatos buvo ypač reikšmingos, nes tuo metu Lietuvoje faktiškai nebuvo specializuotų nepilnamečių auklėjimo įstaigų, o įkalinimas jaunuoliams dažnai turėjo neigiamą poveikį – skatino jų nusikalstamo elgesio formavimąsi ir stigmatizaciją.

Iki 2000-ųjų metų Lietuvos požiūris į nepilnamečių baudžiamąją atsakomybę iš esmės buvo grindžiamas griežtesnės bausmės ir kontrolės logika. Sovietmečio laikotarpiu vyravo represinis nepilnamečių justicijos modelis, kuriame vaikų ir paauglių elgesio problemos pirmiausia buvo suvokiamos kaip drausmės ir tvarkos pažeidimai, reikalaujantys sankcijų, o ne kaip socialiniai ar ugdymo iššūkiai. Tokiu požiūriu buvo siekiama greito reagavimo ir paklusnumo užtikrinimo, tačiau menkai atsižvelgta į nepilnamečio asmenybės raidą, jo aplinką ir individualius poreikius. Socialinės pagalbos, ugdymo bei prevencinių priemonių vaidmuo šioje sistemoje buvo ribotas, o realių alternatyvų formaliam baudžiamajam procesui beveik nebuvo. Nors atstačius nepriklausomybę pradėta kalbėti apie humaniškesnį

¹⁷ Beinoravičius D., et al. (1998) Nepilnamečių justicija Lietuvoje. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras ir Teisės institutas, 10–13 p.

¹⁸ Babachinaitė G., et al. (1984) Nepilnamečio asmenybė ir nusikalstamumas. Vilnius: Mintis, p. 4–6, 78–79.

požiūrį į nepilnamečius, pirmuosius dešimtmečius sovietmečiu susiformavę modeliai dar kurį laiką išliko praktikoje. Dėl to nuosaikios, auklėjamojo poveikio priemonės buvo taikomos retai, dažnai fragmentiškai, o jų instituciniai ir metodiniai pagrindai buvo silpni ir nepakankamai išplėtoti. Tik palaipsniui, didėjant tarptautinių standartų įtakai ir keičiantis kriminologinėms nuostatoms, pradėta aiškiau suvokti, kad vien griežtos bausmės nepilnamečių elgesio problemų neišsprendžia ir neužtikrina ilgalaikio teigiamo poveikio. Tarptautinėje erdvėje nepilnamečių justicijos standartus ryškiausiai suformavo Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, įtvirtinusi vaiko interesų viršenybę (VTK 3 str. 1 d.), reikalavimą gerbti vaiko orumą, atsižvelgti į jo amžių bei vystymosi lygį ir orientuoti atsakomybės taikymą į reintegraciją (VTK 40 str. 1 d.). Viena esminių šios konvencijos nuostatų – griežtas reikalavimas, kad laisvės apribojimas nepilnamečiams būtų tik krašutinė, trumpiausiai įmanoma priemonė (VTK 37 str. b p.), o prioritetas būtų teikiamas bendruomenėje įgyvendinamoms intervencijoms¹⁹. Pekino taisyklės šiuos principus paverčia praktiniais standartais – jose akcentuojama minimali intervencija, proporcingumas, vaiko gerovės ir privatumo apsauga (5.1; 8.1; 11.1), taip pat reikalavimas teikti pirmenybę baudžiamojo proceso alternatyvai, mediacijai ir žalos atlyginimui (17.1)²⁰. Esminis nepilnamečių baudžiamosios justicijos raidos lūžis Lietuvoje įvyko išgaliojus 2000 m. Baudžiamajam kodeksui. Jo XI skyriuje „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirtis“ buvo sistemiškai įtvirtinta speciali nepilnamečiams taikomų reagavimo priemonių sistema, grindžiama teisingumo, humanizmo ir proporcingumo principais. Šiame skyriuje pirmą kartą aiškiai apibrėžta, kad reagavimas į nepilnamečio padarytą nusikalstamą veiką turi būti derinamas su jo amžiumi, socialine branda ir asmenybės raidos ypatumais, o laisvės atėmimo taikymas laikytinas kraštutine priemone. Auklėjamojo poveikio priemonės (BK 82–88 str.) įgijo savarankišką paskirtį – sudaryti sąlygas nepilnamečio asmenybės korekcijai, jo elgesio keitimui ir integracijai į pozityvią socialinę aplinką, skiriant daugiausia dėmesio ne formaliam nubaudimui, bet resocializacijai ir individualių poreikių įvertinimui²¹.

Vėlesnė teisėkūros raida nuosekliai plėtojo šią sistemą, palaipsniui griežtindama auklėjamojo poveikio priemonių taikymo sąlygas, plečiant jų taikymo kontekstus ir stiprinant bendruomeninių priemonių vaidmenį nepilnamečių baudžiamojoje justicijoje.

¹⁹ Jungtinių Tautų 1989m. lapkričio 20d. vaiko teisių konvencija. Valstybės žinios, 1995, nr. 60- 1501, 3 str. 1 d., 37 str. b.p., 40 str. 1 d.

²⁰ Jungtinių Tautų 1985 m. lapkričio 29 d. Generalinės asamblėjos rezoliucija Nr.A/RES/40/33 priimtos standartinės minimalios nepilnamečių teisingumo vykdymo taisyklės (Pekino taisyklės), 5.1 p., 8.1 p., 11.1 p., 17.1 p.

²¹ DRAKŠIENĖ A. (2003). Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. Teisė, t. 48, 68-70 p.

Probacijos institutas šiandien yra vienas svarbiausių resocializacijos priemonių – individualūs priežiūros planai, rizikos vertinimas, elgesio keitimo programos, psichologinė ir socialinė pagalba leidžia nepilnamečių priežiūrą organizuoti kaip mokymosi, o ne kontrolės procesą.

Teismų praktika, ypač Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, nuosekliai remia ugdomąjį požiūrį nepilnamečių atžvilgiu. LAT sprendimuose pabrėžiama, kad nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė yra korekcinio pobūdžio, todėl būtina individualiai vertinti jų brandą, socialinę situaciją ir asmeninius poreikius. Pavyzdžiui, 2015 m. gruodžio 22 d. nutartyje baudžiamojame byloje Nr. 2K-599-976/2015 Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, konstatavęs nepilnamečio kaltę dėl plėšimo bendrininkaujant, vis dėl to atleido jį nuo baudžiamosios atsakomybės ir taikė auklėjamojo poveikio priemones, pabrėždamas, kad laisvės atėmimas šiuo atveju būtų neproporcingas ir nebūtinas ugdymo tikslams pasiekti²².

Kartu LAT praktika rodo, kad laisvės atėmimas nepilnamečiams taikomas tik išimtiniais atvejais, kai nustatoma, jog švelnesnės priemonės nėra veiksmingos. Tai patvirtinta 2019 m. vasario 14 d. nutartyje baudžiamojame byloje Nr. 2K-48-628/2019, kurioje teismas nurodė, kad sisteminis, sunkėjantis ir smurtinio pobūdžio nusikalstamas elgesys bei anksčiau taikytų auklėjamojo poveikio priemonių neefektyvumas sudaro pagrindą taikyti realią laisvės atėmimo bausmę²³. Taigi prieš priimant sprendimą dėl nepilnamečio baudžiamosios atsakomybės visais atvejais turi būti įvertinta alternatyva taikyti auklėjamojo poveikio priemones, laikantis proporcingumo ir individualizavimo principų.

Apibendrinant galima pasakyti, kad Lietuvoje nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė palaipsniui pasikeitė – nuo griežto baudymo prie požiūrio, orientuoto į ugdymą ir pagalbą jaunam žmogui. Vis daugiau dėmesio skiriama nepilnamečio asmenybei, jo socialinei aplinkai ir galimybei sugrįžti į visuomenę be stigmatizacijos. Tarptautiniai standartai, teisės reformos ir teismų praktika aiškiai rodo, kad auklėjamojo poveikio priemonės laikomos pagrindiniu būdu reaguoti į nepilnamečių nusikalstamą elgesį, o laisvės atėmimas taikomas tik tada, kai kitų priemonių nepakanka. Toks požiūris ne tik laikomas veiksmingesniu, bet ir sudaro geresnes sąlygas jauno žmogaus raidai bei jo sėkmingam sugrįžimui į visuomenę.

²² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-599-976/2015.

²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. vasario 14 d. nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-48-628/2019.

2. AUKLĖJAMOJO POVEIKIO PRIEMONIŲ TAIKymo SĄLYGOS BAUDŽIAMOJOJE JUSTICIJOJE

2.1. Auklėjamojo poveikio priemonių taikymo sąlygos

Auklėjamojo poveikio priemonės nepilnamečių baudžiamajoje justicijoje laikytinos viena svarbiausių alternatyvų tradicinėms baudžiamosioms sankcijoms, nes jų paskirtis orientuota ne į represinį baudimą, bet į nepilnamečio asmenybės ugdymą, socialinę integraciją ir pakartotinio nusikalstamo elgesio prevenciją. Skirtingai nei klasikinės baudžiamosios bausmės, auklėjamojo poveikio priemonės siekia daryti ilgalaikį teigiamą poveikį nepilnamečio elgesiui, atsižvelgiant į jo amžių, socialinę brandą bei asmenybės raidos ypatumus. Dėl šios priežasties jų taikymo sąlygos yra glaudžiai susijusios su baudžiamosios atsakomybės individualizavimo principu, nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumais bei tarptautiniais nepilnamečių teisingumo standartais.

Istoriškai Lietuvos nepilnamečių baudžiamosios justicijos sistema ilgą laiką nebuvo grindžiama savarankišku, nepilnamečių poreikiams pritaikytu požiūriu. Iki naujojo Baudžiamojo kodekso įsigaliojimo nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimai iš esmės buvo sprendžiami taikant bendruosius baudžiamosios teisės principus, o specialių, tik nepilnamečiams skirtų poveikio priemonių sistema nebuvo suformuota. Dėl to praktikoje auklėjamojo ir socialinio poveikio galimybės buvo ribotos, o reakcija į nepilnamečių nusikalstamą elgesį daugiausia orientuota į sankcionavimą. Nepriklausomybės pradžioje toks požiūris dar kurį laiką išliko, kol, atsižvelgiant į tarptautinius standartus ir kintančią baudžiamosios politikos kryptį, buvo pradėta kryptingai plėtoti nepilnamečiams taikomų auklėjamojo poveikio priemonių sistemą²⁴.

Esminius pokyčius Lietuvos nepilnamečių justicijos sistemoje paskatino tarptautiniai dokumentai – Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija, Pekino ir Havanos taisyklės bei Europos Tarybos rekomendacijos. JT Vaiko teisių konvencijoje įtvirtintas vaiko geriausių interesų prioritetas bei nuostata, kad laisvės atėmimas nepilnamečiams gali būti taikomas tik kaip kraštutinė priemonė ir kiek įmanoma trumpesniai laikui. Konvencija taip pat pabrėžia, kad reakcija į nepilnamečių nusikalstamą elgesį turi būti orientuota į vaiko resocializaciją, siekiant padėti jam reintegrotis į visuomenę, o ne vien į baudimą²⁵. Tarptautinių nuostatų įtaka atsispindi Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse,

²⁴ Drakšienė A. (2003). Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. Teisė, t. 48, 67-68

²⁵ Jungtinių Tautų 1989m. lapkričio 20d. vaiko teisių konvencija. Valstybės žinios, 1995, nr. 60- 1501, 3 str. 1 d., 37 str. b p., 40 str. 1 d.

kuriame nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė grindžiama individualizuotu vertinimu. Baudžiamojo kodekso 80 straipsnyje nustatyta, kad sprendžiant dėl atsakomybės taikymo turi būti atsižvelgiama į nepilnamečio amžių, socialinę brandą ir asmenybės raidos ypatumus, o tai sudaro teisinį pagrindą teikti auklėjamojo poveikio priemonėms, o ne griežtoms baudžiamosioms bausmėms²⁶. Baudžiamasis kodeksas taip pat numato, kad auklėjamojo poveikio priemonės gali būti taikomos tais atvejais, kai yra pagrindas manyti, jog jos bus pakankamos nepilnamečio elgesiui koreguoti ir nusikalstamo elgesio prevencijai. Kaip pažymi E. Žiobienė, nepilnamečių justicijoje sprendžiant dėl taikytinų poveikio priemonių būtina vertinti ne tik pačią nusikalstamą veiką, bet ir jos pavojingumą bei vaiko asmenybės ir brandos ypatumus. Autorė pabrėžia, kad per griežtos bausmės, ypač laisvės atėmimas, gali turėti neigiamų pasekmių ir net skatinti pakartotinį nusikalstamą elgesį, todėl tokios priemonės nepilnamečiams turėtų būti taikomos tik krašutiniais atvejais. Autorės teigimu, nepilnamečių atžvilgiu pirmenybė turėtų būti teikiama auklėjamojo poveikio priemonėms, leidžiančioms siekti elgesio korekcijos bei socialinės integracijos, neapsiribojant vien baudžiamuoju poveikiu²⁷.

Vis dėlto pažymėtina, kad praktikoje nusikalstamos veikos pavojingumo vertinimas ne visuomet yra vienodas, o tai lemia nevienodą auklėjamojo poveikio priemonių taikymą bylose – panašias tendencijas atskleidžia ir teismų praktika. Pavyzdžiui, Panevėžio apylinkės teismo byloje Nr. N1-1003-1173/2025 nepilnamečiui už viešosios tvarkos pažeidimą buvo paskirtos netgi kelios skirtingos auklėjamojo poveikio priemonės vienu metu – įspėjimas, devynių mėnesių elgesio apribojimas, privalomas dalyvavimas elgesio pataisos programoje bei įpareigojimas mokytis ar dirbti²⁸. Tuo tarpu analogiško pobūdžio Šiaulių apylinkės teismo Joniškio rūmų byloje Nr. N1-926-874/2025 vienam nepilnamečiui už BK 284 straipsnyje numatytą veiką buvo paskirta švelnesnė auklėjamojo poveikio priemonė – elgesio apribojimas šešiams mėnesiams, o kitam – atsižvelgiant į individualias bylos aplinkybes – paskirta baudžiamojo poveikio priemonė – dalyvavimas smurtinį elgesį keičiančiose programose²⁹. Taigi net panašiose situacijose priemonių intensyvumas akivaizdžiai skiriasi, o tai patvirtina, kad nepilnamečių veikų pavojingumas ir korekcinių priemonių poreikis vertinamas nevienodai.

²⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Priimtas 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. Valstybės žinios, 2000, 89–2741, 80 str.

²⁷ E. Žiobienė, Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės aspektai, Vilniaus universitetas, 2024, p. 295–296, 303.

²⁸ Panevėžio apylinkės teismo 2025 m. rugsėjo 23 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. N1-1003-1173/2025.

²⁹ Šiaulių apylinkės teismo Joniškio rūmų 2025 m. rugsėjo 1 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. N1-926-874/2025

G. Sakalauskas, analizuodamas tarptautinius nepilnamečių justicijos standartus, cituoja Jungtinių Tautų Pekino taisyklių 5.1 punktą, kuriame pabrėžiama, kad nepilnamečių justicijos sistema pirmiausia skirta užtikrinti nepilnamečio gerovę, o taikant poveikio priemones būtina atsižvelgti tiek į nepilnamečio savybes, tiek į pažeidimo aplinkybes.³⁰ Autorius, remdamasis Jungtinių Tautų Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairėmis (Rijado gairėmis), nurodo, kad jaunų žmonių elgesys, neatitinkantis visuotinai priimtų socialinių normų ir vertybių, dažnai yra sudedamoji brendimo ir augimo dalis ir dauguma jaunuolių tokį elgesį savaime išauga³¹. Dėl to, pasak Sakalausko, nepilnamečių justicijoje galutinis siekis nėra baudimas ar izoliavimas, o nepilnamečio integracija į visuomenę, todėl taikomos priemonės turi būti orientuotos į ugdomąjį ir resocializacinį poveikį, o laisvės atėmimas nepilnamečiams laikytinas kraštutine, išimtaine priemone³².

Auklėjamojo poveikio priemonių taikymas taip pat siejamas su prognoze dėl būsimo nepilnamečio elgesio. Teismas privalo įvertinti, ar yra pagrindas manyti, jog nepilnametis ateityje laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų. Teismų praktikoje taip pat pabrėžiama, kad auklėjamojo poveikio priemonės negali būti skiriamos „automatiškai“ - teismas turi priimti individualų ir argumentuotą sprendimą, atsižvelgdamas į visas bylos aplinkybes ir nepilnamečio situaciją. Puikus pavyzdys, atskleidžiantis individualaus vertinimo ir argumentuoto sprendimo svarbą, yra Šiaulių apylinkės teismo Joniškio rūmų byla T-285-1079/2019. Šioje byloje Probacijos tarnyba prašė nepilnamečiui G. S. paskirtas auklėjamojo poveikio priemones pakeisti griežtesnėmis, argumentuodama tuo, kad nepilnametis du kartus pažeidė įpareigojimą būti namuose nustatytu laiku, vangiai atliko jam pavestus darbus ir esą buvo nemotyvuotas keisti savo elgesį. Tarnyba net siūlė taikyti pačią griežčiausią priemonę – atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą. Tačiau teismas nesirėmė vien formaliais pažeidimais. Atidžiai išanalizavęs visą bylos medžiagą ir išklausęs visų proceso dalyvių (nepilnamečio, jo mamos, gynėjo, prokuroro) paaiškinimus, teismas nustatė kur kas platesnį kontekstą. Paaiškėjo, kad nepilnametis po pirmųjų pažeidimų iš tiesų ėmė keisti savo elgesį- atliko papildomas 28 valandas auklėjamojo pobūdžio darbų, laikėsi griežtesnio buvimo namuose režimo, nepadarė naujų nusižengimų.

³⁰ Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (Pekino taisyklės), 1985 m., 5.1 punktas, cituojama pagal: G. Sakalauskas, Tarptautiniai standartai nepilnamečių justicijoje, knygoje Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika, Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 2007, p. 31.

³¹ Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės), 1990 m., 5 (e)–(f) punktai, cituojama pagal: G. Sakalauskas, Tarptautiniai standartai nepilnamečių justicijoje, knygoje Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika, Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 2007, p. 29.

³² SAKALAUSKAS, G. (2007). Tarptautiniai standartai nepilnamečių justicijoje. Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, p. 23, 27.

Be to, ir nepilnamečio mama, ir prokuroras pabrėžė teigiamus G. S. elgesio pokyčius. Svarbu tai, kad teismas vertino ne tik padarytus pažeidimus, bet ir asmens brandą, motyvaciją, elgesio dinamiką, mokymosi aplinkybes, gyvenimo sąlygas ir jo pastangas taisytis. Teismas konstatavo, kad nepilnamečio elgesys nėra piktybiškas ar sistemingas, o griežčiausios priemonės taikymas būtų neproporcingas. Todėl teikimas buvo atmestas ir nepilnamečiui leista tęsti paskirtų auklėjamojo poveikio priemonių vykdymą³³.

Šis pavyzdys itin aiškiai ilustravo, kad auklėjamojo poveikio priemonės negali būti taikomos automatiškai- net ir esant tam tikriems pažeidimams, teismas pirmiausia turi nustatyti, ar nepilnametis iš tikrųjų kelia riziką daryti naujas veikas, ar yra matomi jo elgesio pokyčiai, ir tik tada priimti atitinkamą sprendimą.

Svarbi auklėjamojo poveikio priemonių taikymo sąlyga yra proporcingumo principo laikymasis. Skiriamos priemonės turi atitikti nusikalstamos veikos pavojingumą ir nepilnamečio asmenybės ypatumus, o jų apimtis neturi būti perteklinė. Analizuodama nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės taikymo praktiką ir jos atitiktį šiuolaikiniams nepilnamečių justicijos principams, E. Žiobienė pabrėžia, kad netinkamai parinktos, neproporcingos ar pernelyg griežtos sankcijos gali turėti neigiamą poveikį jauno žmogaus elgesio korekcijai ir resocializacijai³⁴. Autorė, remdamasi G. Sakalausko išvalgomis, nurodo, jog siekiant daryti teigiamą įtaką jauno žmogaus elgesiui, taikytinos jo amžių ir socialinę brandą atitinkančios priemonės, tuo tarpu netinkamos ir (ar) per griežtos priemonės gali skatinti nusikalstamas karjeras ir pakartotinį nusikalstamumą, nes nesudaro prielaidų pozityviems elgesio pokyčiams ir sėkmingai integracijai į visuomenę³⁵.

Neatsiejama auklėjamojo poveikio priemonių taikymo sąlyga yra realios jų vykdymo galimybės. Teismas turi įvertinti, ar paskirtos priemonės gali būti faktiškai įgyvendintos, atsižvelgiant į probacijos tarnybų pajėgumus, šeimos, švietimo įstaigų ar kitų institucijų vaidmenį.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija ir Pekino taisyklės akcentuoja, kad valstybės reakcija į nepilnamečių nusikalstamą elgesį turi būti orientuota į vaiko interesus, proporcingumą ir socialinę reintegraciją, o ne į baudimą. Tai suponuoja pareigą auklėjamojo poveikio priemonės laikyti prioritetine reagavimo forma tais atvejais, kai jos gali užtikrinti teigiamą nepilnamečio socialinę raidą.

³³ Šiaulių apylinkės teismo Joniškio rūmų 2019 m. kovo 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-285-1079/2019.

³⁴ E. Žiobienė, Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės aspektai, Vilniaus universitetas, 2024, p. 294,299.

³⁵ G. Sakalauskas, Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė, Teisės problemos, 2013, Nr. 3 (81), p. 12, cituojama pagal: E. Žiobienė, Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės aspektai, 2024, p. 303

Kriminologiniu požiūriu auklėjamojo poveikio priemonių taikymo pagrįstumą patvirtina rizikos, poreikių ir atsako (RNR) modelis, kuris akcentuoja būtinybę kiekvieną intervenciją pritaikyti individualiai, atsižvelgiant į konkretaus nepilnamečio pakartotinio nusikalstamumo rizikos lygį, kriminologinius poreikius bei asmenines savybes. Šis modelis pabrėžia, kad ne visi nepilnamečiai turi vienodą riziką pakartoti nusikalstamas veikas, todėl intervencijos negali būti taikomos vienodai visiems. Priešingai, perteklinė ar netinkamai parinkta pagalba žemos rizikos vaikams gali ne tik nepasitarnauti jų problemų sprendimui, bet net sukelti neigiamų pasekmių, pavyzdžiui, paskatinti stigmatizaciją ar pakartotinius pažeidimus. Tinkamai individualizuotos auklėjamojo poveikio priemonės, kurios atitinka nepilnamečio rizikos laipsnį ir konkretų jo poreikį, padeda efektyviau vykdyti resocializaciją, mažina pakartotinio nusikalstamumo tikimybę ir skatina socialinę integraciją³⁶. Šį požiūrį plačiai propaguoja kriminologai D.A. Andrews ir J. Bonta (2007), kurie savo darbuose išsamiai išdėsto RNR modelio principus ir jo svarbą baudžiamojoje justicijoje.

Apibendrinant galima teigti, kad auklėjamojo poveikio priemonės yra labai svarbi nepilnamečių baudžiamosios justicijos dalis. Jos skirtos ne bausti, o padėti jaunuoliui keistis, grįžti į visuomenę ir daugiau nenusikalsti. Tai, ar šios priemonės bus veiksmingos, priklauso nuo to, ar atsižvelgiama į konkretų nepilnamečio atvejį, ar priemonės parenkamos proporcingai ir ar tarpusavyje bendradarbiauja atsakingos institucijos. Tiek tarptautiniuose dokumentuose, tiek Lietuvos teisėje pabrėžiama, kad laisvės atėmimas nepilnamečiams turi būti taikomas tik išimtiniais atvejais, o pirmenybė teikiama auklėjamajam ir socialiniam poveikiui. Taip pat ir RNR modelis rodo, kad individualiai pritaikytos ir tikslingos priemonės padeda sumažinti pakartotinio nusikalstamumo riziką ir skatina teigiamą jauno žmogaus raidą. Būtent toks požiūris yra pagrindas kuriant humanišką, veiksmingą ir visuomenei atsakingą nepilnamečių baudžiamosios justicijos sistemą Lietuvoje.

³⁶ D. A. Andrews, J. Bonta, Risk–Need–Responsivity Model for Offender Assessment and Rehabilitation, 2007, p. 3, 5, 9–10.

2.2. Nepilnamečio atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės

Nepilnamečio atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės yra numatytas BK 93 straipsnyje³⁷, kuriame įtvirtinta, kad nepilnametis, pirmą kartą padaręs baudžiamąjį nusižengimą ar neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, teismo gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu jis:

- 1) nukentėjusio asmens atsiprašė ir visiškai ar iš dalies savo darbu ar pinigais atlygino arba pašalino padarytą turtinę ir (ar) neturtinę žalą arba
- 2) pripažintas ribotai pakaltinamu, arba
- 3) pripažino savo kaltę ir gailisi padaręs nusikalstamą veiką arba yra kitų pagrindų manyti, kad nepilnametis laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų.

Nepilnamečiui atlikus nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą pirmą kartą ir atleidus nuo atsakomybės šiame straipsnyje numatytais pagrindais, teismas paskiria nepilnamečiui auklėjamojo poveikio priemones, kurios numatytas baudžiamojo įstatymo 82 straipsnyje.

Nepilnamečio atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės yra viena svarbiausių nepilnamečių baudžiamosios justicijos priemonių, grindžiamų humanizmo, proporcingumo ir ugdomojo poveikio principais. Šis institutas skirtas ne tam, kad būtų išvengta atsakomybės, bet tam, kad nepilnametis gautų galimybę keisti savo elgesį be baudžiamosios sankcijos poveikio, kuris jauniems asmenims dažnai sukelia daugiau žalos nei naudos. Todėl ši priemonė laikoma ne represine, o motyvuojančia ir prevenciškai veiksminga, mažinančia pakartotinio nusikalstamumo riziką.

Mokslinėje literatūroje pabrėžiama, kad nepilnamečių nusikalstamas elgesys dėl amžiaus, psichologinės raidos ir socialinės brandos ypatumų dažnai pasižymi laikinu, tranzitiniu pobūdžiu. G. Sakalauskas pažymi, jog bet kokia valstybės intervencija jauno žmogaus atžvilgiu gali turėti ilgalaikį stigmatizuojantį poveikį ir apsunkinti jo socialinę integraciją, todėl nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės sistemoje prioritetas turėtų būti teikiamas individualizuotam, ugdomajam reagavimui, orientuotam į asmenybės ugdymą, socialinę pagalbą ir reintegraciją, o ne represiniam baudimui ar „nusikaltėlio“ etiketės formavimui³⁸. Kriminologiniai tyrimai rodo, kad ne tik pats nusikalstamas elgesys, bet ir visuomenės reakcija į jį turi reikšmingą įtaką jaunuolio tolesnei elgesio raidai. Etiketizavimo teorijoje

³⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Priimtas 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. Valstybės žinios, 2000, 89–2741, 93 str.

³⁸ SAKALAUSKAS G. (2013). Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė. Teisės problemos, Nr. 3 (81), p. 11-12.

H. S. Beckeris pabrėžia, jog nusikaltėliu laikomas ne pats taisyklių pažeidimo faktą padaręs asmuo, bet tas, kuriam visuomenė priskiria nusikaltėlio „etiketę“ ir pradeda jį taip vertinti bei traktuoti – „*the deviant is one to whom that label has successfully been applied*“. Tokia etiketė gali lemti jaunuolio atskirtį nuo socialinės aplinkos ir skatinti jo tapatinimąsi su tikrų nusikaltėlių grupėmis, o tai didina pakartotinio nusikalstamo elgesio riziką. Lietuvos teisėje šis institutas yra aiškiai reglamentuotas specialia nuostata³⁹. Pagal Baudžiamojo kodekso 93 straipsnį, nepilnametis gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jei jis pirmą kartą padaro baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą⁴⁰. Ši nuostata suteikia teismui ne tik galimybę konstatuoti padarytą veiką, bet ir išsamiai įvertinti, kaip bausmės taikymas arba atsisakymas nuo jos paveiks tolesnį nepilnamečio elgesį. Tačiau BK 93 straipsnis negali būti taikomas „mechanškai“. Teismas privalo išsamiai išanalizuoti visas bylos aplinkybes- nusikaltimo pobūdį, nepilnamečio amžių, brandą, socialinę aplinką, gyvenimo sąlygas, elgesį prieš ir po nusikaltimo, jo motyvaciją keistis. Taip pat turi būti įvertinama, ar egzistuoja realios elgesio korekcijos galimybės – t. y. ar galima paskirti auklėjamojo poveikio priemonės, kurios bus efektyvios. Pastebima, kad sprendžiant dėl nepilnamečio atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės praktikoje itin didelę reikšmę įgyja individualus bylos aplinkybių vertinimas, o aiškių ir vienodų vertinimo gairių nebuvimas gali lemti skirtingą BK 93 straipsnio taikymą. Dėl šios priežasties ypatingą reikšmę įgyja teismo motyvavimo pareiga – sprendimai turi būti pagrįsti konkrečiomis faktinėmis aplinkybėmis ir nepilnamečio asmenybės vertinimu, o ne taikomi formaliai. Šią poziciją nuosekliai formuoja ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, kurioje pabrėžiama, kad atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės nepilnamečiams gali būti taikomas tik tada, kai yra pagrįstų prielaidų manyti, jog tai turės teigiamą poveikį jų elgesiui (pvz., LAT nutartys 2K-48-628/2019; 2K-7-45-895/2018)⁴¹. Svarbų vaidmenį praktikoje atlieka ir probacijos tarnybos, kurios įgyvendina auklėjamojo poveikio priemonės- priežiūrą, elgesio programas, psichologinę pagalbą, bendradarbiavimą su šeima, mokykla ar kitomis institucijomis. Teismas turi atsižvelgti ir į tai, ar tokios priemonės bus realiai įgyvendinamos ir ar jos atitinka konkretų nepilnametį⁴². Tarptautiniu mastu atleidimo nuo atsakomybės institutą ypač palaiko JT Vaiko teisių konvencija ir 1985 m. Pekino taisyklės. Jos pabrėžia, kad valstybės turi ieškoti alternatyvų

³⁹ H. S. Becker, *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*, 1963, p. 8-12.

⁴⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Priimtas 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. Valstybės žinios, 2000, 89–2741, 93 str.

⁴¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. vasario 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-48-628/2019; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-45-895/2018

⁴² Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas (2011). Valstybės žinios, 4-108 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais) 4, 5, 6, 17–20 str.

bausmei, taikyti minimalios intervencijos principą, o nepilnamečio geriausi interesai turi būti svarbiausias kriterijus sprendžiant dėl atsakomybės⁴³. Šios nuostatos visiškai atitinka ir Lietuvos praktiką.

Galiausiai, atleidimas nuo atsakomybės yra sąlyginė ir tik individualiai vertinama priemonė. Ji taikoma tik tais atvejais, kai nusikalstama veika nėra sunki, kai nepilnametis nėra anksčiau atleistas nuo atsakomybės, ir kai egzistuoja reali galimybė, kad jaunuolis pasimokys ir pakeis savo elgesį. Dažnai ši priemonė yra derinama su kitomis – probacijos priežiūra, elgesio programomis, pareiga lankyti mokyklą ar užsiėmimus, žalos atlyginimu ir pan. Tokia kombinacija leidžia pasiekti tikrą auklėjamąjį poveikį ir mažinti recidyvo riziką.

Nepilnamečio atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės nėra vien tolerantiškas sprendimas – tai profesionali ir moksliskai pagrįsta priemonė, sauganti jaunuolį nuo žalingos stigmatizacijos, o kartu leidžianti taikyti veiksmingas ugdomąsias priemones. Jos tikslas – padėti nepilnamečiui integruotis į visuomenę, o ne jį izoliuoti. Tinkamai taikomas šis institutas užtikrina ilgalaikį prevencinį efektą ir atitinka tiek nacionalinę baudžiamąją politiką, tiek tarptautinius teisių standartus.

Apibendrinant galima teigti, kad nepilnamečio atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės yra labai svarbi priemonė nepilnamečių baudžiamojoje justicijoje. Ji grindžiama siekiu elgtis humaniškai, taikyti proporcingas priemones ir pirmiausia padėti jaunam žmogui keisti elgesį. Šis institutas nereiškia atsakomybės išvengimo – priešingai, jis sudaro galimybę nepilnamečiui pasitaisyti nepatiriant griežtų ir dažnai stigmatizuojančių baudžiamosios teisės pasekmių, kurios neretai gali paskatinti pakartotinį nusikalstamumą. Lietuvos teisėje, vadovaujantis BK 93 straipsniu, atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės taikomas tik įvertinus konkrečias bylos aplinkybes, nepilnamečio brandą, jo socialinę aplinką bei realias galimybes teigiamai paveikti jo elgesį. Praktikoje pabrėžiama, kad vien formaliai taikyti šią nuostatą nepakanka – būtina aiški teismo motyvacija ir realiai veikianti probacijos sistema, užtikrinanti auklėjamojo poveikio priemonių įgyvendinimą. Tokį požiūrį palaiko ir tarptautiniai dokumentai, įskaitant JT Vaiko teisių konvenciją ir Pekino taisykles, akcentuojančius minimalios intervencijos bei vaiko interesų pirmumo principus. Tinkamai taikomas atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės padeda nepilnamečiams sėkmingai integruotis į visuomenę ir mažina tikimybę, kad jie vėl nusikals.

⁴³ Jungtinių Tautų 1985 m. lapkričio 29 d. Generalinės asamblėjos rezoliucija Nr.A/RES/40/33 priimtos standartinės minimalios nepilnamečių teisingumo vykdymo taisyklės (Pekino taisyklės), 1.2, 11.1, 11.2 p.

2.3. Bausmės vykdymo atidėjimas nepilnamečiui

Bausmės vykdymo atidėjimas nepilnamečiui yra numatytas BK 92 str. Bausmės vykdymo atidėjimas nepilnamečiams yra viena svarbiausių ir veiksmingiausių auklėjamojo poveikio priemonių, leidžiančių pasiekti pagrindinius baudžiamosios justicijos tikslus – individualų požiūrį, proporcingumą ir nepilnamečio socialinę reintegraciją. Šios priemonės esmė yra ta, kad teismas gali nuspręsti laikinai atidėti bausmės vykdymą, jeigu yra pagrindo manyti, jog nepilnametis gali pakeisti savo elgesį be jokio realaus bausmės atlikimo. Tokiu būdu siekiama išvengti neigiamo laisvės atėmimo poveikio, kuris dažnai nepilnamečiams sukelia daugiau žalos nei naudos, nes laisvės atėmimas gali pakenkti jų asmenybės raidai ir socialinei integracijai. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (BK 92 str.) suteikia teismui diskreciją atidėti bausmės vykdymą tais atvejais, kai individualios bylos aplinkybės rodo, kad nepilnamečio elgesio korekcija yra įmanoma bendruomenėje, skiriant jam auklėjamojo pobūdžio priemones, priežiūrą ar tam tikrus įpareigojimus.

Teisinės raidos požiūriu šio instituto taikymas nepilnamečiams buvo kelis kartus koreguotas: 2003 m. įtvirtinus galimybę atidėti bausmės, arešto ir laisvės atėmimo bausmių vykdymą, 2004 m. buvo atsisakyta bausmės, arešto bausmių vykdymo atidėjimo, o 2019 m. arešto bausmės vykdymo atidėjimas nepilnamečiams vėl sugrąžintas⁴⁴.

Skirtingai nei pilnamečiams, nepilnamečiams bausmės vykdymo atidėjimas gali būti taikomas nepriklausomai nuo nusikalstamos veikos rūšies ar jos pavojingumo pobūdžio; pavyzdžiui, pilnamečiams arešto bausmės vykdymo atidėjimas leidžiamas tik pirmą kartą nuteistiems, o nepilnamečiams toks apribojimas nenumatytas⁴⁵.

Ši nuostata tiesiogiai atitinka tarptautinius standartus. JT Vaiko teisių konvencijos 37 straipsnyje valstybės aiškiai įpareigojamos laisvės atėmimą vaikams taikyti tik išimtiniais atvejais, kai jis yra neišvengiamas ir tik trumpiausiam laikui⁴⁶. Pekino taisyklės taip pat pabrėžia minimalios intervencijos principą, rekomenduojant šalių teisės sistemoms kuo dažniau rinktis alternatyvias sankcijas, kurios įgalina nepilnametį mokytis, keistis ir kurti teigiamus ryšius su bendruomene⁴⁷.

⁴⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 92 straipsnio redakcija nuo 2003 m.; Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 92 straipsnio pakeitimo įstatymas, 2004 m. liepos 5 d., Nr. IX-2314; Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 42, 43, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 55, 67, 70, 71, 74, 75, 85, 92 ir 243 straipsnių pakeitimo įstatymas, 2019 m. birželio 27 d., Nr. XIII-2263; Levon, J., Švedas, G. *Bausmės vykdymo atidėjimo nepilnamečiams naujovės ir probleminiai aspektai*, 2022, 178 p.

⁴⁵ LEVON J., ŠVEDAS G. (2022). Bausmės vykdymo atidėjimo nepilnamečiams naujovės ir probleminiai aspektai. Vilnius University Open Series, p. 178-179.

⁴⁷ Jungtinių Tautų 1989m. lapkričio 20d. vaiko teisių konvencija. Valstybės žinios, 1995, nr. 60- 1501, 5.1 ir 11.1 p.

Svarbu pabrėžti, kad bausmės vykdymo atidėjimas nėra pasyvus ar formalus teismo sprendimas. Priešingai – tai aktyvi elgesio korekcijos priemonė, kuri glaudžiai susijusi su auklėjamąjį poveikį užtikrinančiomis priemonėmis, numatytomis BK 82 straipsnyje. Skiriant bausmės vykdymo atidėjimą nepilnamečiui gali būti nustatoma pareiga lankyti mokyklą, dalyvauti elgesio korekcijos programose, neatlygintinai dirbti visuomenės labui, atlyginti žalą, laikytis probacijos pareigūno nurodymų ar vengti tam tikrų asmenų ar vietų. Tokie įpareigojimai suteikia struktūrą ir aiškias elgesio ribas, o kartu skatina nepilnametį priimti atsakomybę už savo veiksmus.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje pabrėžiama, kad bausmės vykdymo atidėjimas turi būti taikomas tik tada, kai toks sprendimas yra aiškiai pagrįstas individualiomis aplinkybėmis. Vien nustačius BK 92 straipsnyje numatytas sąlygas, teismas dar negali atidėti bausmės – būtina išsamiai analizuoti nepilnamečio asmenybę, jo brandą, gyvenimo sąlygas, elgesį iki ir po nusikalstamos veikos, motyvaciją keistis bei jo požiūrį į padarytą veiką. Teismas turi įvertinti ir realias elgesio korekcijos galimybes, įskaitant probacijos sistemos pasirengimą suteikti veiksmingą pagalbą. Teismų praktikoje pabrėžiama, kad sprendimai, grindžiami vien formaliu BK 92 straipsnio taikymo sąlygų patikrinimu, neatitinka nepilnamečių baudžiamosios justicijos tikslų. Tai iliustruoja Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamoji byla Nr. 2K-66-976/2019, kurioje atsisakyta nepilnamečiui atidėti laisvės atėmimo bausmės vykdymą, nors įstatymas formaliai tokios galimybės nedraudė. LAT pabrėžė, kad būtina vertinti ne tik formalių kriterijų buvimą, bet ir realias resocializacijos perspektyvas- nepilnametis jau buvo du kartus gavęs bausmės vykdymo atidėjimą, juo nepasinaudojo, elgesio pokyčių nerodė, o pakartotinio nusikalstamo elgesio rizika išliko. Tokiomis aplinkybėmis bausmės vykdymo atidėjimas nebūtų užtikrinęs bausmės tikslų įgyvendinimo, todėl sprendimas motyvuotai atmestas⁴⁸.

Kriminologinė doktrina taip pat akcentuoja, kad nepilnamečiams taikomos baudžiamosios priemonės turi būti orientuotos ne tik į formalią reakciją į padarytą veiką, bet pirmiausia į auklėjamąjį ir ugdomąjį poveikį, atsižvelgiant į asmens socialinę brandą. Tačiau praktikoje tokios priemonės neretai taikomos formaliai – neanalizuojant nepilnamečio gyvenimo sąlygų ir nesiejant jų su realiu elgesio keitimu, todėl jos praranda savo auklėjamąją prasmę ir tampa tik valstybės reakcija į nusikalstamą elgesį, o ne pagalba nepilnamečiui integruotis į visuomenę⁴⁹.

⁴⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. kovo 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-66-976/201

⁴⁹ SAKALAUSKAS G. (2013a). Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė. Teisės problemos, Nr. 3 (81), p. 20,22-24.

Literatūroje atkreipiamas dėmesys į intensyvios priežiūros, t. y. nepilnamečio buvimo vietos kontrolės naudojant elektroninio stebėjimo (monitoringo) priemones, taikymo nepilnamečiams neaiškumus- BK 92 straipsnio formuluotė nesuteikia aiškaus atsakymo, ar ši priemonė, atidedant arešto bausmės vykdymą, yra privaloma, ar taikoma teismo nuožiūra. Be to, pažymima, kad elektroninis monitoringas gali riboti nepilnamečio mokymąsi ir dalyvavimą sportinėje veikloje bei didinti stigmatizacijos riziką, todėl siūloma šią priemonę taikyti tik išimtiniais atvejais, kai egzistuoja reali grėsmė kitų asmenų gyvybei ar sveikatai⁵⁰.

Europos Tarybos Ministrų rekomendacija CM/Rec(2008)11 pabrėžia, kad nepilnamečiams taikomos alternatyvios sankcijos turi būti proporcingos ir individualiai pritaikytos. Tai reiškia, kad sprendžiant dėl konkretios priemonės būtina atsižvelgti į nepilnamečio amžių, brandą ir jo asmenines aplinkybes, o ne taikyti vienodus sprendimus visais atvejais⁵¹. Šios priemonės veiksmingumas tiesiogiai susijęs su socialine aplinka, kurioje gyvena nepilnametis. Probacijos sistema, šeimos dalyvavimas, mokyklos bendradarbiavimas ir socialinių paslaugų prieinamumas yra esminiai veiksniai, kurie lemia, ar nepilnametis pajėgs laikytis nustatytų įpareigojimų ir iš tikrųjų keisti savo elgesį.

Būtina paminėti ir proporcingumo principą, kuris reikalauja, kad nepilnamečiui skiriami įpareigojimai būtų adekvatūs jo padarytai veikai ir situacijai. Jei įpareigojimai per sunkūs, jie gali tapti neefektyvūs ir net žalingi, tačiau jei per lengvi – nesukurs jokio auklėjamojo poveikio. Todėl teismas turi surasti tinkamą pusiausvyrą, kuri užtikrintų tiek teisingumą, tiek nepilnamečio interesų apsaugą.

Apibendrinant galima teigti, kad bausmės vykdymo atidėjimas nepilnamečiams yra viena svarbiausių priemonių, leidžiančių reaguoti į padarytą nusikalstamą veiką ne tik baudžiant, bet ir padedant jaunuoliui keisti savo elgesį. Ši priemonė yra veiksminga tik tada, kai ji nėra taikoma formaliai, o derinama su aktyvia probacijos priežiūra ir realia socialine pagalba, atsižvelgiant į konkretaus nepilnamečio situaciją. Teismų praktika rodo, kad itin svarbu įvertinti nepilnamečio asmenybę ir jo socialinę aplinką, nes tik tokiu atveju bausmės vykdymo atidėjimas gali tapti tikra pagalba, o ne vien formaliu sprendimu. Proporcingumas ir individualus požiūris leidžia suderinti nepilnamečio interesus su visuomenės saugumu, o

⁵⁰ LEVON J., ŠVEDAS G. (2022). Bausmės vykdymo atidėjimo nepilnamečiams naujovės ir probleminiai aspektai. Vilnius University Open Series, p. 182-186.

⁵¹ Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija CM/Rec(2008)11 valstybėms narėms dėl Europos nepilnamečių teisės pažeidėjų, kuriems paskirtos sankcijos arba poveikio priemonės, taisyklių (priimta Ministrų Komiteto 2008 m. lapkričio 5 d. 1040-ajame Europos Tarybos Ministrų Komiteto ministrų pavaduotojų posėdyje), 5 ir 9 taisyklės.

tinkamai taikomas atidėjimas gali padėti sėkmingai grįžti į visuomenę ir sumažinti pakartotinių nusikalstamų veikų riziką.

2.4. Lygtinis paleidimas iš laisvės atėmimo vietos

Lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų apibrėžiamas kaip viena efektyviausių ir konstruktyviausių alternatyvių laisvės atėmimui priemonių, užkertančių kelią pakartotiniam pažeidimui bei skatinančių nuteistųjų reintegraciją, suteikiant kaliniui planuojamą, remiamą ir prižiūrimą išsiliejimą į visuomenę. Lygtinis paleidimas Lietuvos teisėje suprantamas kaip bausmės vykdymo, o ne jos skyrimo institutas, kurio esmė – sudaryti galimybę nuteistajam palaipsniui grįžti į gyvenimą laisvėje. Šis institutas orientuotas į progresyvų bausmės atlikimą, kai vertinamas nuteistojo elgesys bausmės atlikimo metu ir jo daroma pažanga mažinant nusikalstamo elgesio riziką. Toks požiūris leidžia pereiti nuo vien tik izoliavimo prie priežiūros laisvės ir resocializacijos, kurią skatina ir Europos Tarybos rekomendacijose įtvirtinti tarptautiniai standartai⁵². Lygtinis nepilnamečio paleidimas iš laisvės atėmimo vietos laikytinas viena sudėtingiausių ir brandžiausių auklėjamojo poveikio priemonių, kurios esmė – laipsniškas perėjimas nuo izoliacijos prie gyvenimo bendruomenėje, kartu užtikrinant kontrolę, priežiūrą ir ugdomąsias priemones. Tai nėra paprastas bausmės sutrumpinimas ar jos „atleidimas“. Šis institutas grindžiamas prielaida, kad net ir paskyrus realią laisvės atėmimo bausmę nepilnamečiui, tam tikru proceso metu gali atsirasti pakankamai duomenų ir pozityvių pokyčių, rodančių, jog tolesnė izoliacija nebėra būtina, o bausmės tikslai gali būti pasiekti laisvėje. Lygtinis paleidimas suprantamas kaip bausmės vykdymo formos pakeitimas, o ne jos pabaiga – nepilnametis ir toliau išlieka valstybės priežiūroje, tik kita, švelnesne forma. Naujausioje teisėkūroje įtvirtinta automatinio lygtinio paleidimo galimybė, taikoma nuteistiesiems atlikus didžiąją laisvės atėmimo bausmės dalį. A. Vosyliūtė nurodo, kad ši lygtinio paleidimo forma siejama su intensyvia priežiūra ir nusikalstamo elgesio rizikos vertinimu, tačiau taikoma tik tiems atvejams, kai nustatomos įstatyme numatytos sąlygos⁵³. Esminė lygtinio paleidimo sąlyga yra pozityvi nepilnamečio elgesio prognozė. Sprendžiant šį klausimą, vertinamas ne tik jo dalyvavimas ugdymo, mokymo ar elgesio korekcijos programose laisvės atėmimo vietoje, bet ir realios jo reintegracijos galimybės- šeimos aplinka, gyvenimo sąlygos, motyvacija tęsti mokslus ar dirbti, galimybė gauti socialinę pagalbą. Analizuodama lygtinio paleidimo taikymo praktiką, A. Vosyliūtė pažymi, kad vien formaliai įvykdytos įstatyme nustatytos sąlygos, pavyzdžiui, atlikta reikalaujama

⁵² A. Vosyliūtė, Lygtinio paleidimo taikymą reglamentuojančių įstatymų kaita ir kokybė atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, Lietuvos baudžiamosios justicijos teisė, 2024, Nr. 24, 552, 557–559 p.

⁵³ A. Vosyliūtė, Lygtinio paleidimo taikymą reglamentuojančių įstatymų kaita ir kokybė atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, Lietuvos baudžiamosios justicijos teisė, 2024, Nr. 24, 564-566 p.

laisvės atėmimo bausmės dalis, savaime neužtikrina lygtinio paleidimo taikymo. Autorė nurodo, kad sprendžiant dėl lygtinio paleidimo svarbiausia reikšmė tenka individualiam vertinimui, kuris grindžiamas nuteistojo elgesiu bausmės atlikimo metu ir nusikalstamo elgesio rizikos vertinimu. Kartu atkreipiamas dėmesys, jog sąlyginis, rizika ir jos mažinimo pažanga pagrįstas lygtinis paleidimas praktikoje taikomas gana retai ir nevienodai, nes tokie įstatyme vartojami kriterijai kaip „akivaizdi pažanga“ nėra pakankamai aiškiai apibrėžti. Dėl to sprendimų nuoseklumas ir prognozuojamumas išlieka problemiški, nepaisant 2019 m. atlikto lygtinio paleidimo komisijų ir teismų kompetencijų persikirstymo, kuriuo buvo siekta sumažinti sprendimų dubliavimą⁵⁴. Šios doktrinoje išskiriamos problemos praktiškai atsiskleidžia ir teismų sprendimuose – tai ypač ryškiai matyti ir byloje Nr. 1S-335-993/2023, kur lygtinio paleidimo iš laisvės atėmimo vietų įstaigos komisija konstatavo nuteistojo pažangą ir siūlė taikyti lygtinį paleidimą, tačiau teismas šį sprendimą atsisakė tvirtinti, nurodydamas, kad „akivaizdi pažanga“ nėra pakankamai įtikinama. Teismas akcentavo, kad, nepaisant tam tikrų teigiamų pokyčių, nuteistojo rizika išlieka vidutinė, o elgesio korekcija – dar nepakankamai stabili, todėl negalima pagrįstai manyti, jog išėjęs į laisvę jis laikysis įstatymų. Šioje byloje akivaizdžiai matyti komisijos ir teismo vertinimų išsiskyrimas, kuris praktiškai patvirtina kriterijų neapibrėžtumo problemą⁵⁵.

Lygtinis paleidimas turi aiškų auklėjamąjį turinį, nes kartu su juo nepilnamečiui paprastai skiriami konkretūs įpareigojimai ir apribojimai. Jie gali apimti pareigą mokytis, dirbti, lankyti elgesio korekcijos ar psichologines programas, laikytis probacijos priežiūros, nevartoti alkoholio ar psichoaktyviųjų medžiagų, nevykdyti kontaktų su neigiamą įtaką darančiais asmenimis. Tokiu būdu lygtinis paleidimas tampa aktyvia elgesio korekcijos priemone, kuri nesibaigia vien sprendimo priėmimu. Nepilnametis privalo įrodyti savo gebėjimą laikytis nustatytų sąlygų, o probacijos tarnybos užtikrina nuolatinę priežiūrą ir pagalbą.

Šią priemonę stipriai pagrindžia tarptautiniai nepilnamečių justicijos standartai. JT Vaiko teisių konvencijoje (37 str.) įtvirtinta, kad laisvės atėmimas nepilnamečiams yra kraštinė priemonė ir turi būti taikoma tik trumpiausiam laikui, o valstybės įsipareigoja sudaryti sąlygas kuo greitesniam vaiko grįžimui į bendruomenę⁵⁶. Šias nuostatas papildė Pekino taisyklės, kurios akcentuoja alternatyvų laisvės atėmimui taikymą, ankstyvo ir sąlyginio paleidimo svarbą bei priežiūrą bendruomenėje, sudarant prielaidas palaipsniui

⁵⁴ A. Vosiųlūtė, Lygtinio paleidimo taikymą reglamentuojančių įstatymų kaita ir kokybė atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, Lietuvos baudžiamosios justicijos teisė, 2024, Nr. 24, 555-556, 560, 564-565 p.

⁵⁵ Kauno apygardos teismo 2023 m. liepos 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-335-993/2023.

⁵⁶ Jungtinių Tautų 1989m. lapkričio 20d. vaiko teisių konvencija. Valstybės žinios, 1995, nr. 60- 1501, 37 str.

nepilnamečio perėjimui nuo izoliacijos prie gyvenimo laisvėje⁵⁷. Lygtinis paleidimas puikiai atspindi šią filosofiją, nes suteikia galimybę kontroliuojamai pereiti nuo griežčiausios sankcijos prie laisvės su apribojimais.

Doktrinoje pažymima, kad lygtinis paleidimas yra svarbus bausmių vykdymo mechanizmas, leidžiantis pereiti nuo izoliacijos prie prižiūrimos laisvės. Analizuodama Lietuvos lygtinio paleidimo praktiką, A. Vosyliūtė atkreipia dėmesį, jog pastaraisiais metais didžiąją dalį lygtinių paleidimų sudaro automatinis lygtinis paleidimas, tuo tarpu sąlyginis, individualiu nusikalstamo elgesio rizikos ir pažangos vertinimu grindžiamas paleidimas taikomas gerokai rečiau. Autorė pabrėžia, kad tokia praktika rodo polinkį labiau remtis formaliu atliktos bausmės dydžiu nei individualizuotu vertinimu, todėl šią kryptį siekiama koreguoti, stiprinant individualaus rizikos vertinimo reikšmę⁵⁸. Svarbus lygtinio paleidimo aspektas – tarpinstitucinis bendradarbiavimas. Nors sprendimą priima teismas, bet priemonės sėkmė priklauso nuo probacijos pareigūnų, socialinių darbuotojų, pedagogų, psichologų ir šeimos įsitraukimo. Jei nėra efektyvios pagalbos sistemos, lygtinis paleidimas praranda savo esmę, tampa formaliu sprendimu ir neatlieka resocializacijos funkcijos. Europos Tarybos rekomendacijoje CM/Rec(2008)11 pabrėžiama, kad nepilnamečiams taikomos bendruomenės sankcijos ir priemonės turi būti vykdomos užtikrinant tinkamą priežiūrą ir institucijų atsakomybę. Rekomendacijoje taip pat numatyta lygtinio paleidimo galimybė, kuri turi būti derinama su socialine parama po paleidimo.

Apibendrinant galima teigti, kad lygtinis nepilnamečio paleidimas yra priemonė, leidžianti palaipsniui grįžti iš izoliacijos į gyvenimą visuomenėje. Šios priemonės esmė – įvertinti nepilnamečio elgesį, jo pastangas keistis ir realias galimybes prisitaikyti prie gyvenimo laisvėje. Lygtinis paleidimas nereiškia, kad bausmė baigiasi – ji toliau vykdoma, tačiau kartu taikoma valstybės priežiūra ir pagalba. Tarptautiniai dokumentai, tokie kaip JT Vaiko teisių konvencija ir Pekino taisyklės, pabrėžia, kad laisvės atėmimas vaikams turi būti kraštutinė priemonė, o grįžimas į visuomenę – nuoseklus procesas. Mokslinėje literatūroje taip pat pažymima, kad ilga izoliacija gali turėti neigiamų pasekmių, todėl lygtinis paleidimas, derinamas su probacija ir socialine pagalba, laikomas veiksmingesniu būdu padėti nepilnamečiui nepradėti nusikalsti pakartotinai.

⁵⁷ Jungtinių Tautų 1985 m. lapkričio 29 d. Generalinės asamblėjos rezoliucija Nr.A/RES/40/33 priimtos standartinės minimalios nepilnamečių teisingumo vykdymo taisyklės (Pekino taisyklės), 19, 28, 29 p.

⁵⁸ A. Vosyliūtė, Lygtinio paleidimo taikymą reglamentuojančių įstatymų kaita ir kokybė atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, Lietuvos baudžiamosios justicijos teisė, 2024, Nr. 24, 557-568 p.

3. AUKLĖJAMOJO POVEIKIO PRIEMONIŲ RŪŠYS

3.1. Įspėjimas

Įspėjimas yra viena švelniausių auklėjamojo poveikio priemonių, taikomų nepilnamečiams tais atvejais, kai padaryta nusikalstama veika ar baudžiamasis nusižengimas nėra didelio pavojingumo, o korekcinio poveikio tikslui pasiekti pakanka minimalios valstybės reakcijos. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 83 straipsnyje nustatyta, kad įspėjimas gali būti skiriamas nepilnamečiui kaip savarankiška auklėjamojo poveikio priemonė arba kartu su kitomis tokiomis priemonėmis; skirdamas įspėjimą, teismas privalo raštu išaiškinti galimas teises pasekmes, jeigu nepilnametis ateityje vėl padarytų nusikalstamą veiką⁵⁹. Ši teismo pareiga nėra vien formalus reikalavimas – ji atlieka svarbią prevencinę funkciją, nes aiškiai įvardijamos galimos pasekmės veikia kaip psichologinis įspėjimas ir skatina nepilnametį ateityje laikytis teisės normų.

Kaip pažymima Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentare, Teismas, skirdamas nepilnamečiui įspėjimą, gali jam išaiškinti ir kitas teises pasekmes, kurios atsirastų, jei nepilnametis padarys naujų nusikalstamų veikų, nevykdys arba netinkamai vykdys paskirtas auklėjamojo poveikio priemones ir panašiai⁶⁰. Be to, ši priemonė yra švelniausia auklėjamojo poveikio forma, paprastai taikoma tais atvejais, kai nepilnametis pirmą kartą padaro nusikalstamą veiką, yra linkęs pasitaisyti, pripažįsta kaltę, gailisi ir suvokia savo elgesio netinkamumą.

Šios priemonės esmė nėra represinė – ji orientuota į prevenciją ir minimalų valstybės įsikišimą tais atvejais, kai, įvertinus veikos pobūdį, nepilnamečio amžių, socialinę brandą, ankstesnį elgesį, požiūrį į padarytą veiką bei socialinę aplinką, intensyvesnės auklėjamojo poveikio priemonės būtų neproporcingos. Kaip pažymi Drakšienė, įspėjimas dažniausiai taikomas tais atvejais, kai nusikalstama veika padaroma atsitiktinai, nepilnametis linkęs pasitaisyti, pripažįsta kaltę ir nuoširdžiai gailisi, supranta savo kaltę ir savo elgesio netinkamumą, pasižada mokytis, dirbti, gerai elgtis, todėl galima pagrįstai tikėtis, kad vien šios švelniausios priemonės pakaks teigiamam elgesio pokyčiui pasiekti⁶¹. Įspėjimo paskirtis yra ne tik formaliai reaguoti į padarytą veiką, bet pirmiausia užtikrinti, kad

⁵⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Priimtas 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. Valstybės žinios, 2000, 89–2741, 83 straipsnis.

⁶⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras (2004). Bendroji dalis (1-98 straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras, 83 str.

⁶¹ Drakšienė A., Drakšas R. (2007). Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė, vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 2007, p- 149-150.

nepilnametis suvoktų savo elgesio pavojingumą ir neteisėtumą bei ugdytų atsakomybės jausmą už savo veiksmus⁶².

Baudžiamosios teisės doktrinoje taip pat pabrėžiama, kad įspėjimas savo esme yra oficialus teismo pranešimas nepilnamečiui apie jo padarytos veikos teisinius padarinius bei galimas pasekmes ateityje, jei būtų daromos naujos nusikalstamos veikos. Ši priemonė gali būti skiriama viena arba kartu su kitomis auklėjamojo poveikio priemonėmis. Įspėjimas dera su visomis kitomis auklėjamojo poveikio priemonėmis: įspėti nepilnametį galima nurodant jam atlyginti arba pašalinti turtinę žalą, įpareigojant atlikti auklėjamojo pobūdžio darbus, atiduodant jį ugdyti ir prižiūrėti tėvams ar kitiems asmenims, nustatant jam įpareigojimus arba draudimus elgesio apribojimo atveju. Tačiau, kaip pažymima baudžiamosios teisės doktrinoje, įspėjimas negali būti derinamas su visomis priemonėmis – abejotinas jo taikymas kartu su griežčiausiomis auklėjamojo poveikio priemonėmis, nes tai neatitiktų proporcingumo principo⁶³. Drakšienė pažymi, kad įspėjimas nepilnamečių baudžiamosios justicijos sistemoje atlieka specialiosios prevencijos funkciją, kartu leidžiant išvengti perteklinės stigmatizacijos ir neigiamo baudžiamosios atsakomybės poveikio nepilnamečio socialinei raidai. Be to, autorė nurodo, kad įspėjimas pasižymi lankstumu – jis gali būti skiriamas tiek savarankiškai, tiek derinamas su kitomis auklėjamojo poveikio priemonėmis, sudarant galimybes individualizuoti poveikį atsižvelgiant į konkrečią situaciją⁶⁴.

Šių principų praktinį įgyvendinimą patvirtina ir teismų praktika, kurioje įspėjimas skiriamas tada, kai bylos duomenys leidžia pagrįstai daryti išvadą, jog nepilnametis gebės pakeisti savo elgesį be griežtesnių sankcijų. Telšių apylinkės teismo Mažeikių rūmų byloje Nr. 1-248-1139/2025 nustatyta, kad nepilnametis E. M. spontaniško konflikto metu sudavė kelis smūgius bendraamžiui ir padarė nežymų sveikatos sutrikdymą. Teismas, įvertinęs, jog tai buvo pirmas nesunkus tyčinis nusikaltimas, kaltinamasis visiškai prisipažino, gailėjosi, atlygino tiek turtinę, tiek neturtinę žalą, mokosi, anksčiau nebuvo baustas ir yra teigiamai charakterizuojamas, taikė BK 93 straipsnį ir atleido jį nuo baudžiamosios atsakomybės, skirdamas auklėjamojo poveikio priemonę – įspėjimą. Teismo sprendime pabrėžta, kad intensyvesnės priemonės, tokios kaip elgesio apribojimas ar priežiūra, šiuo atveju būtų

⁶² Drakšienė A., Drakšas R. (2007). Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė, vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 2008, p- 149-150.

⁶³ G. Švedas, A. Abramavičius, J. Prapiestis (2020). Lietuvos baudžiamoji teisė: bendroji dalis. 2 knyga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p- 321-322.

⁶⁴ Drakšienė A., Drakšas R. (2007). Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė, vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 2007, p- 149-150.

perteklinės, o įspėjimas, kartu išaiškinant galimas teisinės pasekmes, pakankamas siekiant prevencinio ir resocializacinio tikslo⁶⁵.

Analogišką įspėjimo taikymo logiką atskleidžia ir Vilniaus miesto apylinkės teismo byla Nr. N1-3046-818/2024 dėl nepilnametės L. J., kurioje nustatyta, jog mokyklos aplinkoje kilusio konflikto metu ji sudavė klasiškai kelis smūgius, tapė ją už plaukų, suplėšė kuprinę ir padarė nežymų sveikatos sutrikdymą. Nors konfliktas pasižymėjo emociniu intensyvumu, teismas konstatavo, kad nuo ikiteisminio tyrimo pradžios L. J. pripažino kaltę, gailėjosi, bendradarbiavo su institucijomis, anksčiau nebuvo bausta, mokosi ir gyvena stabilioje socialinėje aplinkoje. Atsižvelgdamas į tai, teismas nustatė, kad egzistuoja BK 93 straipsnio sąlygos atleisti ją nuo baudžiamosios atsakomybės ir skirti įspėjimą, pripažindamas, jog pats bylos nagrinėjimas, viešas pasmerkimas ir formalizuotas teisinis perspėjimas šiuo atveju yra proporcingi ir pakankami⁶⁶.

Minėtos bylos rodo, kada įspėjimas laikomas tinkama auklėjamojo poveikio priemone: kai nepilnametis pirmą kartą padaro nesunkią nusikalstamą veiką, pripažįsta kaltę ir gailisi, atsiprašo nukentėjusiojo, atlygina arba siekia atlyginti žalą, po įvykio elgiasi atsakingai, o jo šeimos ir socialinė aplinka yra stabili. Tokiais atvejais intensyvesnės auklėjamojo poveikio priemonės būtų neproporcingos bylai ir faktinėms aplinkybėms. Kartu pažymėtina, kad įspėjimas nėra universali priemonė – esant didesnei pakartotinio nusikalstamo elgesio rizikai ar sistemingam teisės pažeidinėjimui, vien šios priemonės gali nepakakti, todėl būtina taikyti griežtesnes auklėjamojo poveikio priemones⁶⁷.

Remiantis Valstybės duomenų agentūros statistika, matoma, jog įspėjimas Lietuvoje ilgą laiką buvo viena dažniausiai skiriamų auklėjamojo poveikio priemonių nepilnamečiams, tačiau pastarąjį dešimtmetį jo taikymas nuosekliai mažėja. 2010 m. -2014 m. įspėjimai buvo fiksuoti labai dažnai- kai kuriais metais per 100 atvejų. Tačiau vėliau pastebimas ryškus mažėjimas: 2019 m. įspėjimas pritaikytas 24 nepilnamečiams, 2020 m. – 37 nepilnamečiams, o 2024 m. – 24 nepilnamečiams⁶⁸. Šią tendenciją, autorės nuomone, lemia keli tarpusavyje susiję veiksniai. Viena vertus, tai gali būti siejama su tuo, kad teismų praktikoje vis dažniau prioritetas teikiamas priemonėms, turinčioms aiškesnį bei ilgalaikį

⁶⁵ Telšių apylinkės teismo Mažeikių rūmų 2025 m. birželio 4 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-248-1139/2025.

⁶⁶ Vilniaus miesto apylinkės teismo 2024 m. lapkričio 14 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje N1-3046-818/2024.

⁶⁷ Drakšienė A., Drakšas R. (2007). Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė, vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 2008, p- 149-150.

⁶⁸ Lietuvos statistikos departamentas, Oficialiosios statistikos portalas, statistinių rodiklių analizė, prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=1f8b77e1-21e7-46f8-be4b-1f76c542d77f>, žiūrėta 2026 m. balandžio 1 d.

korekcinį poveikį nepilnamečio elgesio, pavyzdžiui- elgesio apribojimas arba nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai- tokios priemonės leidžia ne tik formaliai reaguoti į padarytą nusikalstamą veiką bet ir aktyviai veikti nepilnamečio elgesio pokytį. Taip pat, reikšmingas veiksnys yra tai, kad keičiasi nepilnamečių daromų nusikalstamų veikų pobūdis. Mažėja smulkių, mažo pavojingumo nusikalstamų veikų, kuriems pakaktų įspėjimo, o sudėtingesnių veikų atvejais teismai dažniau pasirenka griežtesnes auklėjamojo poveikio priemones. Todėl galima teigti, kad įspėjimas nepraranda savo reikšmės, tačiau jis taikomas tik tais atvejais kai iš tiesų pakanka minimalios valstybės reakcijos, siekiant pakeisti nepilnamečio elgesį.

Įspėjimas taip pat turi platesnį socialinį poveikį – jis veikia ne tik patį nepilnametį, bet ir jo aplinką, įtraukiant tėvus, globėjus ar pedagogus į elgesio korekcijos procesą⁶⁹. Tai leidžia užtikrinti ne tik individualų, bet ir socialinį prevencinį efektą.

Apibendrinant galima teigti, kad įspėjimas yra tinkamiausia priemonė tais atvejais, kai nepilnamečio padaryta veika nėra pavojinga, o pats nepilnametis yra linkęs keistis ir prisiimti atsakomybę. Ši priemonė leidžia pasiekti prevencinį tikslą taikant minimalų valstybės įsikišimą, kartu išvengiant perteklinių apribojimų ar neigiamų socialinių pasekmių. Teismų praktika rodo, kad įspėjimas veiksmingas tada, kai nepilnametis gailisi, atlygina žalą ir turi stabilią socialinę aplinką, todėl griežtesnės priemonės būtų neproporcingos. Nors pastaraisiais metais įspėjimas taikomas rečiau, jis išlieka svarbus kaip švelni, bet efektyvi intervencija, kai jos pakanka elgesio pokyčiams pasiekti.

⁶⁹ Drakšienė A., Drakšas R. (2007). Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė, vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 2007, p- 149-150.

3.2. Turtinės ir (ar) neturtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas

Turtinės ar neturtinės žalos atlyginimas yra viena iš auklėjamojo poveikio priemonių, kuri padeda ne tik reaguoti į nepilnamečio padarytą nusikalstamą veiką, bet ir realiai atkurti nukentėjusiojo interesus. Taikant šią priemonę nepilnametis skatinamas suprasti savo veiksmų pasekmes, nes žalos atlyginimas reikalauja konkrečių pastangų taisant padarytą žalą. Skirtingai nei įspėjimas ar kitos labiau formalios priemonės, žalos atlyginimas yra apčiuopiamas veiksmas, aiškiai parodantis atsakomybę už savo elgesį ir atitinkantis atkuriamojo teisingumo esmę.

Šios priemonės reglamentavimas įtvirtintas BK 84 straipsnyje, kuriame numatyta, kad ji gali būti taikoma tik tada, kai nepilnametis turi lėšų, kuriomis savarankiškai disponuoja, arba gali pašalinti žalą savo darbu⁷⁰. Tai reiškia, kad teismas privalo objektyviai įvertinti nepilnamečio realias galimybes įvykdyti pareigą, o nustatytas įvykdymo terminas turi būti adekvatus jo amžiui, užimtumui ir socialinei situacijai. BK komentare pabrėžiama, kad realus žalos atlyginimas yra itin veiksmingas auklėjimo būdas, nes būtent jis sukuria tiesioginį atsakomybės ryšį tarp veikos ir jos padarinių⁷¹.

Baudžiamosios teisės doktrina taip pat nuosekliai akcentuoja, kad ši priemonė turi būti skiriama tik tuomet, kai nepilnametis iš tikrųjų gali ją įgyvendinti, pavyzdžiui, turi asmeninių pajamų, santaupų ar gali atlikti realius, žalą taisančius darbus⁷². Lėšomis, kuriomis nepilnametis gali savarankiškai disponuoti, gali būti jo darbo užmokestis, paveldėtas turtas ar sąskaitoje sukauptos lėšos (BK komentaras, 84 str.). Autorės nuomone, ši taisyklė yra itin svarbi, nes žalos atlyginimas, atliekamas ne paties nepilnamečio, bet jo tėvų ar kitų artimųjų, visiškai paneigia priemonės auklėjamąją paskirtį. Tokiais atvejais nepilnametis nepatiria realių pasekmių, todėl priemonė netenka poveikio.

Turtinės žalos sąvoka suprantama plačiai – ji gali apimti ne tik sugadintus ar sunaikintus daiktus, bet ir bet kokią kitą ekonomiškai vertinamą objektą⁷³. Praktikoje ši priemonė dažniausiai taikoma tais atvejais, kai padaroma žala svetimam turtui – sugadinus transporto

⁷⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Priimtas 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. Valstybės žinios, 2000, 89–2741, 84 str.

⁷¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras (2004). Bendroji dalis (1-98 straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras, 84 str.

⁷² G. Švedas, A. Abramavičius, J. Prapiestis (2020). Lietuvos baudžiamoji teisė: bendroji dalis. 2 knyga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p- 322-323.

⁷³ Drakšienė A., Drakšas R. (2007). Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė, vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 2007, p- 150-154.

priemonę, langus, mobiliuosius įrenginius ar kitus objektus. Tokios situacijos nepilnamečių tarpe yra dažnos, todėl ši priemonė iš esmės atliepia būtent turto sužalojimo atvejus.

Vis dėlto, nors ši priemonė teoriškai yra itin vertinga, statistiniai duomenys rodo, kad 2010–2024 m. jos taikymas buvo retas ir nuosekliai mažėjantis. Kai kuriais metais fiksuota vos iki 10 tokių atvejų, o vėlesniais metais jų skaičius dar labiau sumažėjo⁷⁴. Tai leidžia teigti, kad praktikoje ši priemonė pasirenkama labai išimtinai – tik tada, kai žala yra aiškiai įvertinama, o nepilnametis turi realias galimybes ją pašalinti. Šį principą aiškiai patvirtina ir Alytaus apylinkės teismo Varėnos rūmų 2023 m. liepos 19 d. baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. e1-672-445/2023, kuriame nepilnamečiui J. M., padariusiam dvi turtines veikas, žalos atlyginimo priemonė pagal BK 84 straipsnį nebuvo skirta. Teismas nustatė, kad nepilnametis neturėjo jokių pajamų ar turto, kuriuo galėtų padengti padarytą 265 eurų žalą, o jo galimybės ją pašalinti darbu taip pat nebuvo realios. Dėl šios priežasties teismas pasirinko alternatyvias auklėjamojo poveikio priemones – laisvės apribojimą ir įpareigojimus, pabrėždamas, jog BK 84 straipsnis gali būti taikomas tik tuo atveju, jei nepilnametis pats gali įvykdyti pareigą. Ši byla aiškiai parodo, kad žalos atlyginimo priemonė nėra skiriama formaliai – ji parenkama tik tada, kai nepilnametis turi realias finansines ar praktines galimybes ją įgyvendinti⁷⁵.

Taigi, viena iš pagrindinių priežasčių yra objektyvi nepilnamečių finansinė padėtis – dauguma jų neturi pastovių pajamų ir negali atlikti žalos atlyginimo pinigine forma. Alternatyva – žalos šalinimas darbu – taip pat priklauso nuo nepilnamečio amžiaus, sveikatos ir institucinių galimybių organizuoti darbą. Be to, šiai priemonei būtinas aktyvus nepilnamečio ir nukentėjusiojo bendradarbiavimas, o tai institucijoms sukelia daugiau papildomo darbo ir organizacinių rūpesčių nei kitų auklėjamojo poveikio priemonių įgyvendinimas.

Autoriaus nuomone, reikšmingai prie sumažėjusio šios priemonės taikymo prisidėjo ir pandemijos laikotarpis, kuris apribojo galimybes organizuoti praktinius darbus ir tiesioginį kontaktą su nukentėjusiais. Tai lėmė, kad teismai vis dažniau rinkosi kitus, paprasčiau įgyvendinamas auklėjamojo poveikio priemones.

Apibendrinant galima teigti, kad turtinės ir (ar) neturtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas, nors savo esme yra viena efektyviausių ir labiausiai atsakomybės suvokimą ugdančių auklėjamojo poveikio priemonių, praktikoje taikomas retai dėl nepilnamečių

⁷⁴ Lietuvos statistikos departamentas, Oficialiosios statistikos portalas, statistinių rodiklių analizė, prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=1f8b77e1-21e7-46f8-be4b-1f76c542d77f>, žiūrėta 2026 m. balandžio 1 d.

⁷⁵ Alytaus apylinkės teismo Varėnos rūmų 2023 m. liepos 19 d. baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. e1-672-445/2023.

ribotų finansinių ir praktinių galimybių. Ši priemonė veikia tada, kai nepilnametis pats aktyviai prisideda prie žalos šalinimo, todėl jos sėkmė priklauso nuo asmeninio įsitraukimo, socialinės brandos ir realių įvykdymo sąlygų. Dėl to ji tampa selektyvia, tačiau tais retais atvejais, kai ją galima taikyti, ši priemonė sujungia tiek atkuriamojo teisingumo, tiek auklėjamojo poveikio elementus ir turi potencialiai didžiausią ilgalaikį resocializacinį efektą.

3.3. Nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai

Nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai yra viena iš nepilnamečiams taikomų auklėjamojo poveikio priemonių, kuria siekiama ugdyti atsakomybę, socialinius įgūdžius ir pozityvų elgesį. Atliekant visuomenei naudingus darbus, nepilnametis praktiškai pajunta savo veiksmų pasekmes ir įsisavina konstruktyvaus elgesio modelius. Ši priemonė laikoma švelnesne, nes ji leidžia išvengti socialinės stigmatizacijos, išlaikyti ryšį su bendruomene ir padeda integruoti nepilnametį į prasmingą veiklą visuomenės labui.

Mokslinėje literatūroje pabrėžiama, kad nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai nėra tiesioginė priemonė atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą – jų esmė yra auklėjamasis, o ne kompensacinis poveikis⁷⁶. Autorė akcentuoja, kad darbai turi skatinti realų elgesio pokytį ir negali būti atliekami formaliai, nes toks vykdymas eliminuotų jų auklėjamąjį poveikį. Todėl priemonės esmė slypi ne atliktų valandų skaičiuje, o nepilnamečio sąmoningame dalyvavime ir suvokime, kad padaryta žala turi pasekmes, kurias jis pats turi padėti sušvelninti.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 85 straipsnyje numatyta, kad nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai skiriami nuo 20 iki 100 valandų, kurie atliekami sveikatos priežiūros, socialinių paslaugų ar kitose valstybinėse ir nevalstybinėse įstaigose, kuriose darbas gali turėti auklėjamąjį pobūdį. Teismas nustato terminą, per kurį darbai turi būti atlikti, tačiau jis negali būti ilgesnis nei vieneri metai⁷⁷. Svarbu ir tai, kad ši priemonė gali būti skiriama tik nepilnamečio sutikimu – prievartinis darbas būtų nesuderinamas su Konstitucija ir Europos žmogaus teisių konvencija⁷⁸. Priemonė netaikoma tais atvejais, kai nepilnametis atiduodamas į specialią auklėjimo įstaigą.

Siekiant užtikrinti, kad darbas nepakenktų nepilnamečio sveikatai, prieš paskiriant nemokamus darbus privaloma įvertinti, ar jie atitinka nepilnamečių saugos ir sveikatos reikalavimus. Remiantis Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu dėl asmenų iki aštuoniolikos metų įdarbinimo tvarkos⁷⁹ (2003 m. sausio 29 d. nutarimas Nr. 138), prieš

⁷⁶ Drakšienė A., Drakšas R. (2007). Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė, vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 2007, p- 154-159.

⁷⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Priimtas 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. Valstybės žinios, 2000, 89–2741, 85 str.

⁷⁸ G. Švedas, A. Abramavičius, J. Prapiestis (2020). Lietuvos baudžiamoji teisė: bendroji dalis. 2 knyga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p- 323-324.

⁷⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. sausio 29 d. nutarimas Nr. 138 „Dėl asmenų iki aštuoniolikos metų įdarbinimo, sveikatos patikrinimo ir jų galimybių dirbti konkretų darbą nustatymo tvarkos, darbo laiko, jiems draudžiamų dirbti darbų, sveikatai kenksmingų ir pavojingų veiksmų sąrašo patvirtinimo“.

paskiriant nepilnametį turi būti įvertinta, kad asmenys iki 18 metų negali būti įdarbinti, praktiškai mokomi atlikti darbus jeigu:

- 1) dėl objektyvių priežasčių jie nėra fiziškai ar psichologiškai pajėgūs dirbti darbo ar atlikti praktinio mokymo užduočių;
- 2) darbas ar praktinis mokymas susiję su kenksmingų veiksnių poveikiu, įskaitant toksiškus ir kancerogeninius, mutageninius veiksnius, toksinio poveikio reprodukcijai veiksnius ir veiksnius, galinčius koku nors kitu būdu visam gyvenimui pakenkti žmogaus sveikatai;
- 3) darbas ar praktinis mokymas susiję su kenksmingu spinduliuotės poveikiu;
- 4) neatpažinta ar jos neišvengta dėl asmenų iki aštuoniolikos metų nepakankamo dėmesio saugai arba patirties ar mokymo stokos;
- 5) darbas ar praktinis mokymas susiję su rizika sveikatai dėl labai didelio šalčio ar karščio arba triukšmo, vibracijos, elektromagnetinių laukų, ergonominių veiksnių.

Autorės nuomone, toks vertinimo reikalavimas yra itin svarbus praktikoje, nes nemokami darbai neturi tapti bausme savo turiniu – jie turi būti ugdymo priemonė, o ne pavojingas fizinis darbas.

Baudžiamojo kodekso komentare nurodoma, kad nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai savo forma primena viešuosius darbus, tačiau skiriasi savo tikslu: čia prioritetas teikiamas nepilnamečio socializacijai, atsakomybės formavimui ir neteisėto elgesio priežasčių mažinimui⁸⁰. Priemonė gali būti derinama su kitomis auklėjamojo poveikio priemonėmis, tačiau teismas privalo išlaikyti proporcingumą, kad nebūtų perkrauta nepilnamečio dienotvarkė, mokslai ar socialinės pareigos.

Analizuojant teismų praktiką matyti, kad nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai ne visais atvejais pasiekia norimą rezultatą. Kai kuriose bylose (Nr. 1-371-367/2025; Nr. 1-387-725/2025; Nr. 1-248-1139/2025) konstatuota, kad nepilnamečiams anksčiau buvo paskirtos 30–60 valandų apimties nemokamų darbų, tačiau po jų atlikimo nepilnamečiai ir toliau vykdė nusikalstamą elgesį⁸¹. Teismai pažymėjo, kad nepilnamečiai „nedarė išvadų“ ir priemonė neturėjo ilgalaikio poveikio. Ši praktika leidžia daryti išvadą, jog priemonė veiksminga tik tada, kai nepilnametis yra motyvuotas keistis, turi bent minimalią socialinę

⁸⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras (2004). Bendroji dalis (1-98 straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras, 85 str.

⁸¹ Tauragės apylinkės teismo Tauragės rūmų 2025 m. rugpjūčio 12 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-371-367/2025; Kauno apylinkės teismo 2025 m. spalio 24 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-387-725/2025; Telšių apylinkės teismo Mažeikių rūmų 2025 m. birželio 4 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-248-1139/2025

paramą ir jo elgesio problemos nėra gilesnės prigimties, tokios kaip priklausomybės ar ryškiai antisociali aplinka.

Statistiniai duomenys taip pat patvirtina šios priemonės taikymo išskirtinumą. 2010–2012 m. nemokami darbai buvo taikomi žymiai dažniau (2010 m. – 105 nepilnamečiams, 2011 m. – 93, 2012 m. – 80), tačiau vėlesniais metais stebimas ryškus mažėjimas- 2021 m. – 22, 2022 m. – 16, 2023 m. – 8, o 2024 m. – 21 nepilnamečiui⁸². Autorės nuomone, toks mažėjimas rodo ne tik infrastruktūrinius iššūkius (ribotas įstaigų skaičius, kurios gali priimti nepilnamečius), bet ir tai, kad praktikoje teismai renkasi priemones, kurios sukuria griežtesnę kontrolę ir labiau prognozuojamą poveikį, pavyzdžiui, elgesio apribojimą.

Atsižvelgiant į tai, nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai išlieka svarbia, tačiau ribotai taikoma auklėjamojo poveikio priemonė. Jos efektyvumas stipriai priklauso nuo nepilnamečio motyvacijos, jo socialinės aplinkos stabilumo ir institucinių galimybių užtikrinti saugias bei tinkamas darbo sąlygas. Priemonė nėra universali, tačiau tais atvejais, kai ji skiriama tinkamai ir yra realiai įgyvendinama, ji gali turėti reikšmingą teigiamą poveikį nepilnamečio elgesio korekcijai ir socialinei brandai.

Apibendrinant galima teigti, kad nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai yra vertinga, tačiau atsargiai taikoma priemonė, kurios efektyvumas priklauso nuo nepilnamečio motyvacijos, socialinės aplinkos ir realių galimybių ją įgyvendinti. Nors ši priemonė turi didelį auklėjamąjį potencialą – ugdo atsakomybę, padeda suvokti nusikalstamos veikos pasekmes ir stiprina socialinius įgūdžius – praktika rodo, kad ji nėra universali. Tais atvejais, kai nepilnametis neturi pakankamos motyvacijos, gyvena antisocialioje aplinkoje ar susiduria su priklausomybėmis, nemokami darbai tampa formalia prievole ir nesudaro ilgalaikio elgesio pokyčio prielaidų. Statistiniai duomenys ir teismų praktika atskleidžia, kad šios priemonės taikymas nuosekliai mažėja, o teismai vis dažniau renkasi griežtesnes ir labiau kontroliuojamas priemones. Todėl nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai išlieka reikšminga, tačiau tik individualizuotai ir tikslingai taikytina poveikio forma, tinkanti tais atvejais, kai jos auklėjamasis poveikis gali realiai prisidėti prie nepilnamečio resocializacijos.

⁸² Lietuvos statistikos departamentas, Oficialiosios statistikos portalas, statistinių rodiklių analizė, prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=1f8b77e1-21e7-46f8-be4b-1f76c542d77f>, žiūrėta 2026 m. balandžio 1 d.

3.4. Atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti

Atidavimas tėvams ar kitiems vaikais besirūpinantiems asmenims ugdyti ir prižiūrėti – tai viena iš Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse nepilnamečiams taikomų auklėjamojo poveikio priemonių, kai teismas nusprendžia, kad efektyviausia nepilnamečio elgesį koreguoti paliekant jį šeimos ar artimos aplinkos priežiūroje. Šios priemonės tikslas – užtikrinti kasdienę kontrolę ir ugdymą natūralioje socialinėje aplinkoje, suderinti mokymąsi, užimtumą ir elgesio stebėseną bei, prireikus, derinti ją su kitais įpareigojimais.

Statistiniai duomenys rodo, kad ši priemonė praktikoje taikoma gana retai. 2024 m. ji paskirta tik 4 nepilnamečiams, 2023 m. – 3, 2022 m. – nebuvo paskirta. Žvelgiant į ankstesnius metus, matyti, kad nuo 2010 m. skaičiai taip pat buvo nedideli ir gana stabilūs: 2010 m. priemonė taikyta 10 nepilnamečių, 2011 m. – 11, o 2012 m. – 9 kartus⁸³. Taigi, šiuo metu ši priemonė išlieka rečiausiai taikomų auklėjamojo poveikio priemonių. Šie duomenys rodo, kad teismai šią priemonę skiria atsargiai, išskirtinai tais atvejais, kai šeimos aplinka iš tiesų gali užtikrinti tinkamą priežiūrą, o alternatyvios priemonės (ypač elgesio apribojimas, kuris 2024 m. buvo taikytas net 104 kartus) laikomos efektyvesnėmis ar paprastesnėmis.

Šios priemonės taikymas siejamas ir su tarptautiniais vaiko teisių apsaugos principais. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija pabrėžia, kad visais atvejais turi būti vadovaujamasi geriausiais vaiko interesais ir stengiamasi išlaikyti jo ryšį su šeima. Konvencija taip pat akcentuoja, kad tėvai pirmiausia atsakingi už vaiko auklėjimą ir raidą⁸⁴. Todėl baudžiamosios teisės doktrinoje pabrėžiama, kad prioritetas turi būti teikiamas tokioms priemonėms, kurios leidžia nepilnamečiui likti jam įprastoje aplinkoje, jei tik ji yra tinkama jo elgesio korekcijai⁸⁵.

Atidavimas tėvams ar kitiems asmenims ugdyti ir prižiūrėti įtvirtintas BK 86 straipsnyje. Ši priemonė nustatoma nuo šešių mėnesių iki trejų metų, bet ne ilgiau kaip iki nepilnamečiui sueis aštuoniolika metų. Įstatymas numato, kad ji gali būti taikoma tik tada, kai tėvai ar kiti fiziniai ar juridiniai asmenys sutinka ugdyti ir prižiūrėti nepilnametį, nedaro

⁸³ Lietuvos statistikos departamentas, Oficialiosios statistikos portalas, statistinių rodiklių analizė, prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=1f8b77e1-21e7-46f8-be4b-1f76c542d77f>, žiūrėta 2026 m. balandžio 1 d.

⁸⁴ Jungtinių Tautų 1989m. lapkričio 20d. vaiko teisių konvencija. Valstybės žinios, 1995, nr. 60- 1501, 3, 5, 18 straipsniai.

⁸⁵ G. Švedas, A. Abramavičius, J. Prapiestis (2020). Lietuvos baudžiamoji teisė: bendroji dalis. 2 knyga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p- 325-327.

jam neigiamos įtakos, turi galimybių sudaryti tinkamas ugdymo sąlygas ir bendradarbiauti su kontrole vykdančiomis institucijomis. Taip pat būtinas ir paties nepilnamečio sutikimas bei įsipareigojimas laikytis nustatytų taisyklių⁸⁶.

Svarbu pažymėti, kad BK 86 straipsnyje vartojama sąvoka „kiti fiziniai ar juridiniai asmenys“ nėra abstraktūs. Baudžiamosios teisės doktrinoje nurodoma, kad juridiniai asmenys šiuo atveju yra suprantami kaip institucijos ar organizacijos, kurios pagal įstatymus vykdo vaikų globos, priežiūros, ugdymo ar socialinės integracijos funkcijas. Tai gali būti tiek valstybinės, tiek nevyriausybinės organizacijos, globos ar rūpybos įstaigos, socialinių paslaugų centrai ar kitos institucijos, turinčios realias galimybes užtikrinti nepilnamečio priežiūrą ir ugdymą⁸⁷.

Kaip pažymima baudžiamosios teisės doktrinoje, ši priemonė gali būti skiriama tiek savarankiškai, tiek kartu su kitomis auklėjamojo poveikio priemonėmis, pavyzdžiui, įspėjimu, elgesio apribojimu ar pareiga atlyginti žalą, tačiau ji negali būti derinama su atidavimu į specialią auklėjimo įstaigą. Doktrinoje taip pat pabrėžiama, kad šios priemonės esmė yra ne formalus nepilnamečio perdavimas tėvams, bet realus ugdymo ir priežiūros funkcijos įgyvendinimas. Tėvai ar kiti asmenys privalo nuolat stebėti nepilnamečio elgesį, kontroliuoti jo mokymąsi, laisvalaikį ir socialinius ryšius bei sudaryti sąlygas pozityviam elgesio pokyčiui⁸⁸.

Šią poziciją papildoma ir kriminologiniai tyrimai, rodantys, kad nepilnamečių nusikalstamą elgesį itin stipriai lemia šeimos aplinka. Pastebima, kad nusikalstamas veikas padarę nepilnamečiai dažnai auga socialiai problemiškoje šeimoje, kuriose pasireiškia priklausomybės, smurtas ar priežiūros stoka⁸⁹. Todėl akivaizdu, kad ši priemonė gali būti veiksminga tik tada, kai šeimos aplinka yra tinkama.

Praktikoje teismai ją taiko atsargiai ir tik tada, kai nustatoma reali galimybė užtikrinti tinkamą priežiūrą. Tai iliustruoja Vilniaus regiono apylinkės teismo 2025 m. gruodžio 8 d. nuosprendis byloje Nr. N1-1216-1246/2025, kuriame nepilnametis A. B. buvo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal motinos laidavimą, kartu skiriant auklėjamojo poveikio priemones. Teismas konstatavo, kad motina yra pajėgi užtikrinti tinkamą priežiūrą, gyvena kartu su nepilnamečiu ir gali daryti jam teigiamą poveikį. Nors byloje nebuvo taikytas BK

⁸⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Priimtas 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. Valstybės žinios, 2000, 89–2741, 86 str.

⁸⁷ Drakšienė A., Drakšas R. (2007). Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė, vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 2007, p- 159-165.

⁸⁸ G. Švedas, A. Abramavičius, J. Prapiestis (2020). Lietuvos baudžiamoji teisė: bendroji dalis. 2 knyga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p- 325-327.

⁸⁹ Drakšienė A., Drakšas R. (2007). Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė, vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 2007, p- 159-165.

86 straipsnis, situacija atskleidžia analogišką šios priemonės esmę – elgesio korekcija patikima artimiausiai socialinei aplinkai⁹⁰.

Apibendrinant galima teigti, kad atidavimas tėvams ar kitiems vaikais besirūpinantiems asmenims ugdyti ir prižiūrėti yra viena iš švelniausių ir labiausiai į šeimos aplinką orientuotų auklėjamojo poveikio priemonių, tačiau praktikoje ji taikoma itin retai. Nedideli ir mažėjantys taikymo skaičiai rodo, kad teismai šią priemonę skiria tik tais atvejais, kai šeimos aplinka iš tiesų gali užtikrinti nuoseklią priežiūrą ir teigiamą nepilnamečio elgesio pokytį. Todėl jos veiksmingumas tiesiogiai priklauso nuo realių šeimos ar kitų prižiūrinčių asmenų galimybių atlikti ugdymo funkciją, o kiekvienu atveju būtina individualiai vertinti tiek nepilnamečio, tiek artimiausios jo aplinkos situaciją.

⁹⁰ Vilniaus Regiono apylinkės teismo Šalčininkų rūmų 2025. gruodžio 8 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. N1 1216 1246/2025.

3.5. Elgesio apribojimas

Elgesio apribojimas – tai viena iš Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso nepilnamečiams taikomų auklėjamojo poveikio priemonių, kuria siekiama kontroliuoti ir koreguoti nepilnamečio elgesį nustatant tam tikrus draudimus, pareigas ar veiklos ribojimus. Šios priemonės paskirtis – sudaryti sąlygas nepilnamečiui suvokti savo veiksmų pasekmes, ugdyti savidiscipliną ir atsakomybę bei užtikrinti, kad jis laikytųsi teisės normų, tuo pačiu išvengiant griežtesnių sankcijų ar izoliavimo nuo visuomenės. Ši priemonė auklėjamojo poveikio priemonė yra įtvirtinta Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse 87 straipsnyje⁹¹, kuriame numatyta, kad elgesys gali būti apribojamas nuo trisdešimties dienų iki dvylikos mėnesių. Šios poveikio priemonės terminas skaičiuojamas dienomis ir mėnesiais. Antroje šio straipsnio dalyje numatyta, kad teismas nepilnametį gali įpareigoti:

- 1) būti namuose nustatytu laiku;
- 2) mokytis, tęsti mokslą arba dirbti;
- 3) įgyti tam tikrų žinių ar išmokti draudimus (saugaus eismo, mokinio taisykles ir pan.);
- 4) atlikti visą gydymosi nuo alkoholizmo, narkomanijos, toksikomanijos ar venerinės ligos kursą. Šis įpareigojimas skiriamas tėvų ar globėjų prašymu, jeigu nepilnametis sutinka;
- 5) dalyvauti valstybinių ar nevalstybinių įstaigų bei organizacijų rengiamose socialinio ugdymo ar reabilitacijos priemonėse.

Taip pat, šio straipsnio trečioje dalyje numatyta, kad teismas nepilnamečiui gali uždrausti:

- 1) žaisti azartinius žaidimus;
- 2) užsiimti tam tikra veikla;
- 3) vairuoti motorinę transporto priemonę (motociklą, savaeigę mašiną ir pan.);
- 4) lankytis vietose, kuriose daroma neigiama įtaka nepilnamečio elgesiui, arba bendrauti su žmonėmis, darančiais jam neigiamos įtakos;
- 5) be šios priemonės vykdymą kontroliuojančių institucijų žinios keisti gyvenamąją vietą.

Teisės doktrinoje pabrėžiama, kad elgesio apribojimas yra viena iš svarbiausių individualizuotų poveikio priemonių, nes leidžia tiesiogiai veikti nepilnamečio kasdienį

⁹¹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Priimtas 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. Valstybės žinios, 2000, 89–2741, 87 str.

elgesį, neatskiriant jo nuo įprastos socialinės aplinkos⁹². Šios priemonės esmė – ne tik kontrolė, bet ir pozityvios elgesio krypties formavimas per aiškiai apibrėžtus įpareigojimus ir draudimus, kurie turi būti pritaikyti konkrečiam nepilnamečiui. Tuo pačiu pažymėtina, kad elgesio apribojimas laikytinas viena iš griežtesnių auklėjamojo poveikio priemonių, nes jis riboja nepilnamečio elgesio pasirinkimo laisvę, tačiau jo tikslas išlieka pozityvus – apsaugoti nepilnametį nuo žalingos aplinkos ir sudaryti prielaidas jo resocializacijai⁹³.

Elgesio apribojimas yra lanksti ir individualizuota priemonė- jos turinys parenkamas atsižvelgiant į nepilnamečio asmenybę, gyvenimo aplinkybes, socialinę brandą ir padarytos veikos pobūdį. Teismas kiekvienu atveju nustato konkrečius įpareigojimus ir draudimus, kurie turi būti adekvatūs nepilnamečio elgesiui, jo aplinkai, mokymosi ar darbo situacijai bei šeimos sąlygoms. Doktrinoje akcentuojama, kad šių ribojimų tikslas nėra formalus kontrolės užtikrinimas, bet realus nepilnamečio elgesio keitimas ir jo integracija į visuomenę.

Ši priemonė yra plačiai taikoma ir praktikoje laikoma viena efektyviausių, nes leidžia koreguoti nepilnamečio elgesį nesuardant jo socialinių ryšių, išsaugant mokymosi ar darbo procesą ir palaikant nuolatinį ryšį su šeima ir bendruomene. Toks požiūris atitinka geriausių vaiko interesų principus, kuriuos akcentuoja tiek Lietuvos teisė, tiek tarptautiniai dokumentai.

Pagal BK 87 straipsnį elgesio apribojimas gali būti taikomas nuo trisdešimties dienų iki dvylikos mėnesių, o jo turinys formuojamas individualiai, įvertinus nepilnamečio asmenybę ir rizikos veiksnius. Nustatant priemonės trukmę ir turinį, turi būti laikomasi proporcingumo principo – ribojimai turi būti adekvatūs padarytai veikai ir nepilnamečio socialinei situacijai.

Praktika rodo, kad iš visų elgesio apribojimo galimybių teismai dažniausiai taiko kelis pagrindinius įpareigojimus, kurie turi didžiausią poveikį nepilnamečio elgesiui. Pirmiausia, tai pareiga būti namuose nustatytu laiku, pritaikytu prie nepilnamečio dienotvarkės. Taip pat dažnai skiriamas įpareigojimas mokytis ar tęsti mokymąsi (o sulaukus tinkamo amžiaus – dirbti), nes nuoseklus ugdymo procesas laikomas vienu svarbiausių socializacijos veiksnių. Be to, nepilnamečiai dažnai įpareigojami dalyvauti socialinio ugdymo ar reabilitacijos programose, kurios padeda koreguoti elgesį ir stiprinti socialinius įgūdžius. Galiausiai, siekiant apriboti neigiamą aplinkos įtaką, taikomi draudimai bendrauti su tam

⁹² G. Švedas, A. Abramavičius, J. Prapiestis (2020). Lietuvos baudžiamoji teisė: bendroji dalis. 2 knyga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p- 327-330.

⁹³ Drakšienė A., Drakšas R. (2007). Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė, vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 2007, p- 165.

tikrais asmenimis ar lankytis tam tikrose vietose. Šių priemonių derinys padeda aiškiau struktūruoti nepilnamečio kasdienybę ir sudaro prielaidas pozityviems elgesio pokyčiams. Statistiniai duomenys patvirtina, kad elgesio apribojimas yra viena dažniausiai taikomų auklėjamojo poveikio priemonių Lietuvoje. Per daugiau nei dešimtmetį ši priemonė nuosekliai išlieka populiariausia. Pavyzdžiui, 2024 m. elgesio apribojimas buvo paskirtas 104 nepilnamečiams, 2023 m. – 78, 2022 m. – 69, 2021 m. – 97, o 2020 m. – 118 nepilnamečių. Ankstesniais metais skaičiai buvo dar didesni: 2018 m. – 153, 2017 m. – 213, 2016 m. – 240, 2015 m. – 263, 2014 m. – 253, o 2011 m. – net 396 nepilnamečiams⁹⁴. Šie duomenys rodo, kad elgesio apribojimas yra plačiausiai taikoma nepilnamečiams skirta priemonė, o jos populiarumą lemia lankstumas ir galimybė veiksmingai koreguoti elgesį neišskiriant nepilnamečio iš jo socialinės aplinkos.

Autorės nuomone, nepaisant plataus taikymo, elgesio apribojimas turi ir trūkumų. Jo veiksmingumas labai priklauso nuo nuoseklios priežiūros. Praktikoje probacijos tarnyboms tenka didelis darbo krūvis, todėl ne visada užtikrinama efektyvi kontrolė, o dalis įpareigojimų lieka formalus pobūdžio. Tokiais atvejais priemonė praranda korekcinį poveikį ir tampa labiau formali. Be to, pernelyg griežti ar su pagalbos priemonėmis nesuderinti ribojimai gali mažinti nepilnamečio motyvaciją ir neigiamai veikti jo socialinius ryšius. Todėl svarbu, kad elgesio apribojimas būtų derinamas su socialine, psichologine ir ugdomąja pagalba.

Teismų praktika patvirtina, kad elgesio apribojimas nepilnamečiams skiriamas tada, kai teismas įsitikina, jog ši, į socializaciją orientuota priemonė gali veiksmingai koreguoti jų elgesį. Tai iliustruoja Kauno apygardos teismo 2026 m. vasario 12 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-72-593/2026, kuriame nepilnamečiui D. Ž., padariusiam kelias vagystes, buvo paskirtas elgesio apribojimas, įpareigojant 4 mėnesius būti namuose nuo 22.00 iki 06.00 val. ir mokytis, tęsti mokslą arba dirbti⁹⁵. Panašų taikymą matome ir Vilniaus apygardos teismo 2025 m. gruodžio 30 d. nuosprendyje baudžiamojoje byloje Nr. N1-163-1072/2025, kuriame nepilnamečiui J. M. skirta 6 mėnesių trukmės elgesio apribojimo priemonė, įpareigojant mokytis, tęsti mokslą arba dirbti, kartu taikant papildomus kontrolės elementus – draudimą vartoti psichiką veikiančias medžiagas bei pareigą būti namuose nakties metu⁹⁶. Taip pat Kauno apylinkės teismo 2025 m. gruodžio 22 d. nuosprendyje baudžiamojoje byloje Nr. N1-1277-1132/2025 nepilnamečiui paskirtas

⁹⁴ Lietuvos statistikos departamentas, Oficialiosios statistikos portalas, statistinių rodiklių analizė, prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=1f8b77e1-21e7-46f8-be4b-1f76c542d77f>, žiūrėta 2026 m. balandžio 1 d.

⁹⁵ Kauno apygardos teismo 2026 m. vasario 12 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-72-593/2026.

⁹⁶ Vilniaus apygardos teismo 2025 gruodžio 30 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. N1-163-1072/2025.

elgesio apribojimas 6 mėnesiams, įpareigojant būti namuose nuo 22.00 iki 06.00 val., nekeisti gyvenamosios vietos be institucijos žinios, nevartoti psichiką veikiančių medžiagų, tęsti mokslą ir nebendrauti su tam tikrais asmenimis⁹⁷. Šie pavyzdžiai rodo, kad teismai elgesio apribojimą taiko kaip kompleksinę, į kasdienį nepilnamečio gyvenimą integruotą priemonę.

Apibendrinant galima pasakyti, kad elgesio apribojimas yra veiksminga priemonė, padedanti koreguoti nepilnamečio elgesį neatskiriant jo nuo šeimos ir įprastos aplinkos. Ji leidžia aiškiai nustatyti, ko nepilnametis privalo laikytis, ir suteikia struktūrą jo kasdienybei. Tačiau šios priemonės rezultatai labai priklauso nuo to, ar ji nuosekliai prižiūrima ir ar nepilnametis gauna reikiamą pagalbą. Statistika rodo, kad elgesio apribojimas yra dažniausiai taikoma priemonė, nes suteikia realią galimybę pasiekti teigiamus pokyčius, kartu išlaikant nepilnamečio ryšius su šeima, mokykla ir bendruomene.

⁹⁷ Kauno apylinkės teismo 2025 m. gruodžio 22 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. N1-1277-1132/2025

3.6. Atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą

Atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą yra griežčiausia Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso nepilnamečiams numatyta auklėjamojo poveikio priemonė, taikoma tik tais atvejais, kai švelnesnės priemonės nepajėgia užtikrinti nepilnamečio elgesio kontrolės ir jo resocializacijos. Ši priemonė iš esmės riboja nepilnamečio laisvę, nes jis laikinai atskiriamas nuo įprastos socialinės aplinkos ir apgyvendinamas specialioje institucijoje, kur jam taikomos intensyvios ugdymo, priežiūros ir socialinio darbo priemonės. Dėl savo pobūdžio ir galimų pasekmių nepilnamečiui ši priemonė laikoma kraštutine, todėl teismų praktikoje ji skiriama itin retai ir tik tada, kai nustatoma reali socialinės rizikos grėsmė bei didelis nusikalstamo elgesio pasikartojimo pavojus.

Statistiniai duomenys tai aiškiai patvirtina: ši priemonė visoje Lietuvoje taikoma išimtiniais atvejais. 2010–2024 m. ji skirta vos keliems nepilnamečiams: 2024 m. – 0, 2023 m. – 0, 2022 m. – 1, 2021 m. – 0, 2020 m. – 0, 2019 m. – 0, 2018 m. – 1, 2017 m. – 0, 2016 m. – 5, 2015 m. – 1, 2014 m. – 1, 2013 m. – 4, 2012 m. – 3, 2011–2010 m. – 0⁹⁸. Šie skaičiai rodo, kad atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą yra viena rečiausiai taikomų auklėjamojo poveikio priemonių, pasirenkama tik tada, kai kitos taikytos priemonės nepasiekia norimo rezultato ir nepajėgia sustabdyti nepilnamečio elgesio problemų.

Teisės doktrinoje pabrėžiama, kad ši priemonė yra ultima ratio pobūdžio – ji taikoma tik tada, kai kitos auklėjamojo poveikio priemonės yra neveiksmingos arba objektyviai negali užtikrinti nepilnamečio elgesio korekcijos⁹⁹. Taip pat akcentuojama, kad ši priemonė savo esme yra artima laisvės atėmimo bausmei, nes riboja nepilnamečio judėjimo laisvę, nustato griežtą gyvenimo režimą ir nuolatinę priežiūrą, tačiau skiriasi savo paskirtimi – ji orientuota ne į baudimą, o į auklėjimą, ugdymą ir resocializaciją¹⁰⁰.

Atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą yra įtvirtintas BK 88 straipsnyje¹⁰¹. Pagal šio straipsnio nuostatas, ši priemonė skiriama nuo šešių mėnesių iki trejų metų, tačiau ne ilgiau kaip iki nepilnamečiui sueis aštuoniolika metų. Konkrečią buvimo įstaigoje trukmę nustato teismas, atsižvelgdamas į nepilnamečio asmenybę, jo padarytos nusikalstamos veikos

⁹⁸ Lietuvos statistikos departamentas, Oficialiosios statistikos portalas, statistinių rodiklių analizė, prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=1f8b77e1-21e7-46f8-be4b-1f76c542d77f>, žiūrėta 2026 m. balandžio 1 d.

⁹⁹ G. Švedas, A. Abramavičius, J. Prapiestis (2020). Lietuvos baudžiamoji teisė: bendroji dalis. 2 knyga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p- 330.

¹⁰⁰ Drakšienė A., Drakšas R. (2007). Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė, vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 2007, p- 174.

¹⁰¹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Priimtas 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. Valstybės žinios, 2000, 89–2741, 88 str

pobūdį, elgesio kartojimąsi, anksčiau taikytas poveikio priemonės bei kitas bylos aplinkybes. Doktrinoje pažymima, kad skiriant šią priemonę būtina vertinti ne tik veikos pavojingumą, bet ir nepilnamečio socialinę aplinką, jo ugdymosi galimybes bei elgesio pokyčio perspektyvas.

Svarbu pažymėti, kad ši priemonė gali būti skiriama kaip savarankiška arba kartu su kitomis auklėjamojo poveikio priemonėmis, pavyzdžiui, įspėjimu ar turtinės žalos atlyginimu. Tačiau ji nėra suderinama su tokiomis priemonėmis kaip atidavimas ugdyti ir prižiūrėti tėvams ar kitiems asmenims ar elgesio apribojimas, nes būdamas specialioje įstaigoje nepilnametis negali vykdyti tokių įpareigojimų ar būti prižiūrimas šeimos aplinkoje¹⁰².

Lietuvoje ši priemonė šiuo metu vykdoma Gruzdžių vaikų socializacijos centre ir jo skyriuose. Socializacijos centrai atlieka ne tik kontrolės, bet ir ugdymo bei socialinės pagalbos funkcijas. Jų tikslas – padėti nepilnamečiui adaptuotis ir integruotis į visuomenę, ugdyti socialinius ir bendravimo įgūdžius, formuoti vertybines nuostatas, skatinti mokymąsi bei spręsti psichologines ir socialines problemas. Tokiose įstaigose nepilnamečiams sudaromos sąlygos mokytis, gauti psichologinę pagalbą, dalyvauti socialinėse ir ugdomosiose programose.

Vis dėlto doktrinoje pažymima, kad nors ši priemonė formaliai priskiriama auklėjamojo poveikio priemonėms, jos taikymas dėl izoliuojančio pobūdžio gali turėti ir neigiamų pasekmių. Institucinė aplinka yra griežtai struktūruota ir nutolusi nuo įprastos socialinės aplinkos, todėl gali lemti nepilnamečio stigmatizaciją, socialinių ryšių silpnėjimą ir sunkesnę reintegraciją į visuomenę. Taip pat kritikuojama tai, kad ne visada pakankamai dirbama su nepilnamečio šeima ir socialine aplinka, todėl grįžęs į tas pačias sąlygas jis susiduria su tomis pačiomis rizikomis.

Teismų praktikoje nuosekliai laikomasi pozicijos, kad ši priemonė turi būti taikoma tik tada, kai kitos, švelnesnės priemonės jau buvo taikytos ir pasirodė neveiksmingos, nepilnametis sistemingai nevykdo jam paskirtų įpareigojimų, o jo elgesys kelia realią grėsmę tiek jam pačiam, tiek aplinkai. Tokiais atvejais laikinas nepilnamečio izoliavimas laikomas būtinu, siekiant nutraukti jo ryšius su kriminogenine aplinka ir sudaryti sąlygas intensyviai auklėjamajam poveikiui.

Praktikoje tai iliustruoja Šiaulių apylinkės teismo 2025 m. vasario 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-131-771/2025, kurioje teismas nepilnametei S. T., piktybiškai nevykdžiusiai anksčiau paskirtų auklėjamojo poveikio priemonių, pakeitė įspėjimą ir

¹⁰² G. Švedas, A. Abramavičius, J. Prapiestis (2020). Lietuvos baudžiamoji teisė: bendroji dalis. 2 knyga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p- 330-331.

elgesio apribojimą į atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą vieneriems metams¹⁰³. Byloje nustatyta, kad nepilnametė sistemingai pažeidinėjo pareigą būti namuose nustatytu laiku, nelankė mokyklos, nedalyvavo socialinio ugdymo ir reabilitacijos programose, nepaisė dviejų probacijos įspėjimų ir vartojo alkoholį. Teismas taip pat atkreipė dėmesį į tai, jog šeima nesugeba užtikrinti struktūrizuotos ir saugios aplinkos nepilnamečiai, o pakartotiniai įspėjimai bei paaiškinimai nesukėlė jokių elgesio pokyčių. Įvertinęs šias aplinkybes, teismas konstatavo, kad švelnesnės priemonės yra neveiksmingos, todėl resocializacijos tikslai gali būti pasiekti tik specialioje auklėjimo įstaigoje.

Praktikoje galima išskirti dvi pagrindines šios priemonės taikymo situacijas. Pirmoji – kai ji skiriama iš karto, konstatavus, kad nepilnamečio elgesys yra itin problemiškas ir jo socialinė aplinka nesudaro sąlygų korekcijai. Antroji – kai nepilnametis nevykdo ar netinkamai vykdo anksčiau paskirtas auklėjamojo poveikio priemones, todėl teismas, vadovaudamasis BK 89 straipsniu, jas pakeičia griežtesne priemone.

Vis dėlto tam tikrais atvejais ši priemonė gali būti vienintelė efektyvi reakcija, ypač kai nepilnamečiui būdingas nuolat pasikartojantis antisocialus elgesys. Tokiais atvejais socializacijos centras tampa tarpine grandimi tarp švelnesnių auklėjimo priemonių ir laisvės atėmimo bausmės, leidžiančia sumažinti pakartotinio nusikalstamumo riziką ir sudaryti sąlygas intensyvioms intervencijoms.

Atsižvelgiant į užsienio valstybių praktiką, ypač Skandinavijos šalių, pabrėžiama, kad nepilnamečių izoliavimas turėtų būti taikomas tik išimtiniais atvejais ir visada derinamas su kompleksine pagalba šeimai bei socialinei aplinkai. Lietuvoje tokio modelio dar trūksta, todėl tobulinant teisinį reguliavimą turėtų būti siekiama, kad ši priemonė būtų taikoma tik išnaudojus visas bendruomenėje teikiamas pagalbos galimybes.

Apibendrinant galima teigti, kad atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą yra krašutinė ir išimtinė auklėjamojo poveikio priemonė, taikoma tik tada, kai kitos poveikio priemonės nepasiteisina. Statistika patvirtina, kad ji skiriama labai retai, o teismai ją renka tik tais atvejais, kai nepilnametis sistemingai nevykdo paskirtų įpareigojimų ir kelia realią riziką sau ar aplinkai. Nors specialios auklėjimo įstaigos gali sudaryti sąlygas intensyvesnei priežiūrai ir ugdymui, jų taikymas reikalauja itin atsargaus vertinimo, kad būtų išvengta nepilnamečio stigmatizacijos ir būtų užtikrinta jo sėkmingas grįžimas į visuomenę.

¹⁰³ Šiaulių apylinkės teismo 2025 m. vasario 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-131-771/2025.

3.7. Auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymas ir jų nevykdymo pasekmės

Auklėjamojo poveikio priemonių taikymas nepilnamečiams gali būti veiksmingas tik tada, kai šios priemonės realiai įgyvendinamos ir jų laikomasi. Todėl Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas numato aiškią sistemą, kaip valstybė reaguoja tais atvejais, kai nepilnametis vengia vykdyti paskirtus įpareigojimus, juos vykdo netinkamai ar ignoruoja jam nustatytas sąlygas. Šiuos klausimus reglamentuoja Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 89 straipsnis, detalizuojantis tiek įspėjimų tvarką, tiek galimą auklėjamojo poveikio priemonių pakeitimą griežtesnėmis. BK 89 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad jeigu nepilnametis, kuriam paskirta auklėjamojo poveikio priemonė, jos nevykdo ar netinkamai ją vykdo ir dėl to buvo ne mažiau kaip du kartus oficialiai įspėtas, teismas, remdamasis šios priemonės vykdymą kontroliuojančios institucijos teikimu, gali pakeisti ją kita auklėjamojo poveikio priemone, išskyrus atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą¹⁰⁴. Taigi įstatymų leidėjas pirmiausia numato švelnesnę reakciją – oficialius įspėjimus, kurie laikomi prevencine priemone, skirta paskatinti nepilnametį laikytis jam nustatytų pareigų. Teisės doktrinoje pabrėžiama, kad oficialūs įspėjimai nėra vien formalus procedūrinis veiksmas, bet svarbi auklėjamojo poveikio dalis, suteikianti nepilnamečiui galimybę suvokti savo elgesio pasekmes ir koreguoti jį¹⁰⁵. Tačiau kartu akcentuojama, kad įspėjimų buvimas savaime negali būti laikomas pakankamu pagrindu griežtinti priemonės – būtina įvertinti, ar nepilnametis turėjo realias galimybes vykdyti jam paskirtus įpareigojimus, ir ar įspėjimai buvo pagrįsti. Baudžiamosios teisės doktrinoje taip pat detalizuojama, kada laikoma, kad auklėjamojo poveikio priemonė nevykdoma ar vykdoma netinkamai. Nurodoma, kad nevykdymu laikomi atvejai, kai nepilnametis visiškai ignoruoja teismo paskirtus įpareigojimus ar draudimus (pavyzdžiui, nesilaiko nustatytų pareigų, neatlieka paskirtų darbų, nesilaiko elgesio apribojimų), taip pat kai jis nevykdo teismo įspėjimų dėl naujų teisės pažeidimų ar nustatytų draudimų. Tuo tarpu netinkamas vykdymas siejamas su situacijomis, kai nepilnametis formaliai vykdo priemonę, tačiau tai daro nesąžiningai, nepilnai ar pažeisdamas nustatytas sąlygas¹⁰⁶. BK 89 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta griežtesnė reakcija – jeigu nepilnametis nevykdo ar netinkamai vykdo jau pakeistą auklėjamojo

¹⁰⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Priimtas 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. Valstybės žinios, 2000, 89–2741, 89 str.

¹⁰⁵ G. Švedas, A. Abramavičius, J. Prapiestis (2020). Lietuvos baudžiamoji teisė: bendroji dalis. 2 knyga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p- 332.

¹⁰⁶ Drakšienė A., Drakšas R. (2007). Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė, vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 2008, p- 180.

poveikio priemonę, teismas gali skirti bet kurią kitą auklėjamojo poveikio priemonę, įskaitant atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą. Tuo tarpu šio straipsnio 3 dalis numato analogišką reguliavimą tais atvejais, kai nepilnamečiui yra paskirtos kelios auklėjamojo poveikio priemonės – jų sistemingas nevykdymas sudaro pagrindą jas keisti griežtesnėmis. Tokiu būdu įstatymų leidėjas įtvirtina nuoseklų ir proporcingą reagavimo modelį – pirmiausia nepilnametis išspėjamas, vėliau jam paskirta priemonė pakeičiama griežtesne, o tik kraštutiniu atveju gali būti taikoma pati griežčiausia priemonė – atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą. Toks reguliavimas užtikrina, kad nepilnamečių elgesio korekcija nebūtų formali, o valstybės reakcija į nuolatinius pažeidimus būtų kryptinga, proporcinga ir orientuota į realų elgesio pokytį bei nepilnamečio resocializaciją.

Svarbią reikšmę turi ir nevykdymo priežasčių vertinimas. Doktrinoje pažymima, kad ne visais atvejais auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymas yra sąmoningas – jis gali būti nulemtas objektyvių aplinkybių, tokių kaip sudėtinga šeimos situacija, socialinės problemos, gyvenamosios vietos kaita, finansiniai sunkumai ar nepakankama priežiūra. Tokiais atvejais automatinis priemonių griežtinimas neatitiktų auklėjamojo poveikio tikslų¹⁰⁷. Todėl teismas, sprendamas dėl priemonės pakeitimo, turi įvertinti ne tik patį nevykdymo faktą, bet ir nepilnamečio asmenybę, jo elgesio motyvus, gyvenimo bei ugdymo sąlygas ir realias galimybes laikytis nustatytų įpareigojimų. Drakšienė pabrėžia, kad tais atvejais, kai nepilnametis objektyviai negali vykdyti paskirtų priemonių, teismas turėtų svarstyti ne griežtesnės priemonės skyrimą, o jos pakeitimą tokia, kuri būtų realiai įgyvendinama¹⁰⁸. Be to, pažymėtina, kad teismas turi galimybę ne tik griežtinti, bet ir individualizuoti auklėjamojo poveikio priemones – pavyzdžiui, pakeisti vieną iš kelių paskirtų priemonių, derinti jas tarpusavyje ar parinkti tokia, kuri geriausiai atitiktų nepilnamečio situaciją. Tai rodo, kad auklėjamojo poveikio priemonių sistema yra lanksti ir orientuota į individualų poveikį, o ne į formalų sankcijų taikymą.

Papildomai pažymėtina, kad auklėjamojo poveikio priemonių vykdymo kontrolė ir jų nevykdymo fiksavimas glaudžiai siejasi su Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo nuostatomis. Pagal šio įstatymo 16 straipsnį probuotojai privalo užtikrinti probuojamųjų priežiūrą, tikrinti, kaip nepilnametis laikosi jam paskirtų įpareigojimų, rinkti informaciją apie jų vykdymą ir, esant pažeidimams, juos fiksuoti. Tai reiškia, kad būtent probacijos tarnyba pirmoji nustato nevykdymo faktus ir taiko prevencines priemones, įskaitant

¹⁰⁷ G. Švedas, A. Abramavičius, J. Prapiestis (2020). Lietuvos baudžiamoji teisė: bendroji dalis. 2 knyga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p- 332.

¹⁰⁸ Drakšienė A., Drakšas R. (2007). Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė, vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 2008, p- 179-180.

oficialius įspėjimus. Probacijos įstatymo 21 straipsnis papildomai įtvirtina probuojamojo elgesio kontrolės mechanizmą – probuotojai tikrina nepilnamečio elgesį, jo buvimo vietą, renka dokumentus ir informaciją, reikalingą priemonių įgyvendinimui¹⁰⁹. Taip pat reikšminga, kad pagal 15 straipsnį nepilnamečio atstovai pagal įstatymą privalo bendradarbiauti su probacijos tarnyba ir užtikrinti, jog nepilnametis laikytųsi jam nustatytų įpareigojimų, todėl priemonių nevykdymas gali būti vertinamas ir kaip šeimos aplinkos nesugebėjimas padėti vykdyti teismo nustatytas sąlygas¹¹⁰. Probacijos įstatymas taip pat numato teisinį pagrindą priemonių keitimui tais atvejais, kai nepilnametis vengia jas vykdyti- pagal 29 straipsnį probacijos tarnyba gali kreiptis į teismą dėl priemonių pakeitimo tiek tada, kai jos nevykdomos be pateisinamų priežasčių, tiek ir tada, kai nustatoma, kad nepilnametis objektyviai negali jų įvykdyti¹¹¹. O 30 straipsnyje įtvirtintos nevykdymo pasekmės, akcentuojant, kad probacijos tarnyba, nustačiusi sistemingus pažeidimus, privalo teikimą teismui pateikti nedelsdama¹¹². Taigi Probacijos įstatyme detalizuota kontrolės, prevencijos ir reagavimo sistema papildo BK 89 straipsnio reguliavimą ir praktikoje lemia tai, jog teismui pateikiamas jau probacijos tarnybos įvertintas, dokumentais pagrįstas ir motyvuotas teikimas dėl priemonių pakeitimo.

Auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymo vertinimas praktikoje yra ne vien probacijos tarnybos funkcija – tai procesas, kuriame dalyvauja kelios tarpusavyje bendradarbiaujančios institucijos. Vadovaujantis Probacijos įstatymo 6 straipsniu, policija privalo informuoti probacijos tarnybą apie nepilnamečio padarytus administracinius nusižengimus ar pradėtus ikiteisminius tyrimus¹¹³, todėl probacija operatyviai sužino apie naujas elgesio problemas. Vaiko teisių apsaugos tarnyba, taip pat remiantis šio straipsnio nuostatomis, teikia informaciją apie nepilnamečio šeimos aplinką, tėvų pareigų atlikimą, socialinę situaciją ir kitus rizikos veiksnius, galinčius lemti priemonių nevykdymą. Toks institucinis bendradarbiavimas užtikrina, kad priemonių griežtinimas būtų grindžiamas visapusiška informacija, o ne vien pavieniais, formaliai užfiksuotais pažeidimais.

Ne mažiau reikšmingą vaidmenį vertinant auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymą atlieka socialinio tyrimo išvada, kurios rengimą reglamentuoja Probacijos įstatymo 8–10

¹⁰⁹ Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas (2011). Valstybės žinios, 4-108 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais), 21 str.

¹¹⁰ Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas (2011). Valstybės žinios, 4-108 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais), 15 str.

¹¹¹ Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas (2011). Valstybės žinios, 4-108 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais), 29 str.

¹¹² Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas (2011). Valstybės žinios, 4-108 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais), 30 str.

¹¹³ Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas (2011). Valstybės žinios, 4-108 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais), 6 str.

straipsniai. Socialinio tyrimo išvadoje apibūdinama nepilnamečio asmenybė, jo socialinė aplinka, šeimos situacija, ankstesnis elgesys, rizikos veiksniai ir nurodomos rekomendacijos dėl priemonių individualizavimo. Tokia informacija padeda teismui nustatyti, ar priemonės nevykdymas yra piktybinis, ar jis susijęs su objektyviomis aplinkybėmis, pavyzdžiui, nestabilia šeimos situacija, tėvų aplaidumu, psichologinėmis problemomis ar kitomis socialinėmis rizikomis. Rizikos vertinimas, atliekamas pagal Probacijos įstatymo 10 straipsnį, leidžia identifikuoti kriminogeninius veiksnius ir įvertinti, kokių priemonių reikia nepilnamečio elgesiui koreguoti, todėl socialinio tyrimo išvada tampa vienu svarbiausių instrumentų priimant teisingą ir proporcingą sprendimą.

Galiausiai itin svarbus vaidmuo tenka individualiam probuojamojo priežiūros planui, kuris sudaromas Probacijos įstatymo 17 straipsnio pagrindu. Jame nustatoma, kokios auklėjamojo poveikio priemonės taikomos nepilnamečiui, kokie jų įgyvendinimo terminai, kokios elgesio kontrolės priemonės taikomos ir kaip dažnai nepilnametis turi atsiskaityti¹¹⁴. Todėl priemonės „vykdymas“ ar „nevykdymas“ vertinamas ne abstrakčiai, bet pagal tai, ar nepilnametis laikėsi jam individualiai nustatytų sąlygų. Tai reiškia, kad nevykdymas negali būti vertinamas vien pagal pavienius pažeidimus – svarbu atsižvelgti į nepilnamečio galimybes, jo situaciją ir realias priežastis, dėl kurių priemonė galėjo būti neįgyvendinta. Dėl to individualus priežiūros planas tampa pagrindiniu įrankiu, padedančiu atskirti tyčinį vengimą nuo objektyvių sunkumų ir parinkti tinkamiausią tolesnį sprendimą.

Apibendrinant galima teigti, kad auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymo vertinimas turi būti atsakingas ir visapusiškas. Įstatymas numato aiškią sistemą: pirmiausia taikomi įspėjimai, o griežtesnės priemonės pasirenkamos tik tada, kai švelnesnės galimybės nepadedą. Svarbu įvertinti ne tik patį pažeidimą, bet ir tai, kodėl nepilnametis nesilaiko įpareigojimų – ar tai yra tyčinis vengimas, ar objektyvios gyvenimo aplinkybės. Todėl sprendimai dėl priemonių griežtinimo turi būti pagrįsti faktine informacija, o pats procesas turi padėti nepilnamečiui keisti elgesį ir sėkmingai resocializuotis, o ne tik nubausti.

¹¹⁴ Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas (2011). Valstybės žinios, 4-108 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais), 17 str.

4. AUKLĖJAMOJO POVEIKIO PRIEMONIŲ VEIKSMINGUMAS, PROBLEMATIKA LIETUVOJE BEI UŽSIENYJE

4.1. Auklėjamojo poveikio priemonių veiksmingumo vertinimas

Auklėjamojo poveikio priemonių veiksmingumo vertinimas nepilnamečių baudžiamosios justicijoje yra gana kompleksinis procesas, apimantis ne tik teisę, bet ir kriminologijos, sociologijos bei psichologijos žinias. Šių priemonių tikslas nėra vien formalus reagavimas į padarytą nusikalstamą veiką – jos pirmiausia skirtos padėti nepilnamečiui keisti savo elgesį, stiprinti jo brandą ir mažinti tikimybę, kad ateityje jis vėl nusikals. Vertinant, ar priemonės buvo veiksmingos, neužtenka patikrinti, ar jos atliktos kaip nurodyta. Svarbiausia įvertinti, kokį realų poveikį jos turėjo pačiam nepilnamečiui – ar pasikeitė jo elgesys, ar sumažėjo rizikos veiksniai, ar matyti teigiama asmenybės raida. Tik toks platesnis, į konkretaus jaunuolio situaciją orientuotas požiūris leidžia nustatyti, ar priemonės iš tikrųjų pasiekė savo tikslą – padėjo jam sėkmingiau integruotis į visuomenę ir gyventi laikantis įstatymų.

Vienas pagrindinių veiksmingumo vertinimo rodiklių yra tai, ar taikomos priemonės iš tiesų prisideda prie nepilnamečių nusikalstamumo mažėjimo. Tyrimai rodo, kad nepilnamečių nusikalstamumo lygis Lietuvoje ilgainiui mažėja, o tai siejama ne tik su bendromis socialinėmis ir ekonominėmis tendencijomis, bet ir su baudžiamosios politikos pokyčiais, orientuotais į alternatyvias, su laisvės atėmimu nesusijusias priemones¹¹⁵. Ši tendencija leidžia daryti prielaidą, kad auklėjamojo poveikio priemonės, kurios orientuotos į resocializaciją, gali būti efektyvesnės nei represinio pobūdžio sankcijos.

Svarbu pažymėti, kad baudžiamosios teisės doktrinoje vis dažniau akcentuojama, jog griežtos bausmės, ypač laisvės atėmimas, nepilnamečiams dažnai yra ne tik ne efektyvios, bet ir gali turėti neigiamą poveikį jų socialinei raidai. Nurodoma, kad įkalinimas neretai veikia ne produktyviai, mažina motyvaciją keistis ir didina recidyvo tikimybę¹¹⁶. Tuo tarpu alternatyvios priemonės, tokios kaip auklėjamojo poveikio priemonės, leidžia išlaikyti nepilnamečio socialinius ryšius, sudaro prielaidas jo integracijai į visuomenę ir taip prisideda prie ilgalaikio nusikalstamo elgesio mažinimo.

Kitas svarbus veiksmingumo vertinimo aspektas yra priemonių atitikimas nepilnamečio socialinei brandai ir individualioms savybėms. Mokslinėje literatūroje pabrėžiama, kad

¹¹⁵ A. Pocienė, J. Aleknevičienė, V. Kalpokas, Jaunuolių delinkventinis elgesys Lietuvoje: ką atskleidžia naujas delinkvencijos ir viktimizacijos tyrimas?, *Filosofija. Sociologija*, 2023, t. 34, Nr. 4 (priedas), p. 38-39.

¹¹⁶ Levon J., Švedas G. (2022). Bausmės vykdymo atidėjimo nepilnamečiams naujovės ir probleminiai aspektai, p. 168-169, Kelyje su konstitucija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla;

nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė turi būti diferencijuojama atsižvelgiant į jų biologinį ir socialinį brendimą, nes jaunuolių elgesys dažnai yra laikinas ir susijęs su vystymosi etapais¹¹⁷. Tai reiškia, kad auklėjamojo poveikio priemonės yra veiksmingos tik tada, kai jos individualizuojamos ir pritaikomos konkrečios nepilnamečio situacijai.

Šiuo aspektu ypatingą reikšmę turi socialinės brandos vertinimas. Kaip pažymi L. Ūselė, socialinė branda yra kompleksinis reiškinys, apimantis tiek psichologinius, tiek socialinius veiksnius, ir ji negali būti vertinama vien formaliai pagal amžių¹¹⁸. Todėl auklėjamojo poveikio priemonių veiksmingumas tiesiogiai priklauso nuo to, ar teismas tinkamai įvertina nepilnamečio brandą ir parenka atitinkamą poveikio priemonę.

Be to, vertinant auklėjamojo poveikio priemonių veiksmingumą, svarbu žiūrėti į visą nepilnamečių justicijos sistemą kaip į vientisą mechanizmą. L. Ūselė pabrėžia, kad būtina nuolat stebėti tiek taikomas teises priemones, tiek pačią sistemos veiklą, kad būtų galima įvertinti, ar jos vis dar atitinka savo tikslus ir ar jų pakanka siekiamiems rezultatams užtikrinti¹¹⁹. Tai reiškia, kad auklėjamojo poveikio priemonių veiksmingumo negalima vertinti vien pačių priemonių ribose. Jis priklauso nuo to, kaip veikia visa nepilnamečių justicijos sistema – ar institucijos tarpusavyje bendradarbiauja ir ar baudžiamoji teisė yra nuosekli.

Galiausiai, vertinant šių priemonių veiksmingumą, svarbu žiūrėti, ar jos atitinka pagrindinius nepilnamečių justicijos tikslus- ar apsaugo nepilnamečio interesus, padeda jam integruotis į visuomenę ir prisideda prie visuomenės saugumo. Kaip pažymi E. Žiobienė, valstybės taikomos priemonės turi būti veiksmingos ir kartu užtikrinti pusiausvyrą tarp visuomenės saugumo ir nepilnamečio teisių apsaugos¹²⁰.

Apibendrinant galima teigti, kad auklėjamojo poveikio priemonių veiksmingumas priklauso nuo kelių tarpusavyje susijusių veiksnių. Pirmiausia svarbu, kad priemonės būtų individualiai pritaikytos konkrečiam nepilnamečiui, atsižvelgiant į jo brandą, elgesio ypatumus ir rizikos veiksnius. Antra, jos turi būti nukreiptos ne į formalų reikalavimų įvykdymą, bet į realius pokyčius – elgesio pagerėjimą, socialinių įgūdžių stiprinimą ir rizikos pakartoti nusikalstamą veiką mažėjimą. Galiausiai, priemonių efektyvumas tiesiogiai priklauso nuo visos nepilnamečių justicijos sistemos veiklos – institucijų

¹¹⁷ Sakalauskas G. (2013) Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė. Teisės problemos, Nr. 3 (81), p. 5–6. Vilnius: Teisės institutas

¹¹⁸ Ūselė L. (2010) Jaunų pilnamečių (18–20 metų) socialinė branda – nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų jiems taikymo veiksnys. Teisės problemos, Nr. 2, p. 59-60. Vilnius: Teisės institutas;

¹¹⁹ Ūselė L. (2014) Nepilnamečių justiciją reglamentuojančių teisės aktų darna: procesiniai aspektai. Teisės problemos 2014. Nr. 4 (86) p.69-70, Vilnius: Teisės institutas;

¹²⁰ E. Žiobienė, Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės aspektai, Vilniaus universitetas, 2024, p. 291-292.

bendradaravimo, nuoseklios baudžiamosios teisės ir nuolatinio priemonių taikymo vertinimo. Kai šios sąlygos užtikrinamos, auklėjamojo poveikio priemonės gali veiksmingai prisidėti prie nepilnamečių resocializacijos ir ilgalaikio nusikalstamumo mažėjimo.

4.2. Auklėjamojo poveikio priemonių taikymo ir vykdymo problematika Lietuvoje bei užsienyje

Auklėjamojo poveikio priemonių taikymo ir vykdymo problematika yra aktuali tiek Lietuvos, tiek kitų valstybių nepilnamečių justicijos sistemose, nes šios priemonės laikomos viena pagrindinių alternatyvų griežtoms sankcijoms ir turi padėti nepilnamečiui keisti savo elgesį bei integruotis į visuomenę. Nors Lietuvos baudžiamajame kodekse (82–93 str.) gana plačiai įtvirtintos priemonės, kurios atitinka tarptautinius nepilnamečių teisingumo standartus, realus jų veiksmingumas neretai priklauso nuo praktinių įgyvendinimo sąlygų. Kaip pažymi G. Sakalauskas, pačios auklėjamosios priemonės nėra savaime veiksmingos – jų poveikis priklauso nuo to, ar institucijos geba užtikrinti nuoseklą, jaunam žmogui pritaikytą pagalbą ir ugdymą¹²¹. L. Ūselė pabrėžia, kad nepilnamečių justicijos priemonių efektyvumas tiesiogiai priklauso nuo specialistų – psichologų, socialinių darbuotojų ir VTAS atstovų įsitraukimo, nes tik nuoseklus nepilnamečio asmenybės, jo šeimos bei socialinės aplinkos vertinimas leidžia suteikti realią pagalbą¹²². Lietuvoje priemonių įgyvendinimo problematiką aiškiai parodo oficialūs statistiniai duomenys. Per daugiau nei dešimtmetį nepilnamečiams skiriamų auklėjamojo poveikio priemonių skaičius ženkliai sumažėjo- 2010 m. buvo paskirta 664 priemonės, 2011 m. – 628, 2018 m. skaičius sumažėjo iki 281, 2020 m. – iki 222, o 2024 m. – iki 156. Atitinkamai mažėjo ir atskirų priemonių taikymas- elgesio apribojimai nuo 435 (2010 m.) sumažėjo iki 104 (2024 m.), o nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai – nuo 105 iki 21¹²³. Šie skaičiai nebūtinai reiškia, kad situacija blogėja – jie gali būti susiję su mažėjančiu nepilnamečių nusikalstamumu, tačiau jie parodo, kad priemonių taikymas realybėje labiau priklauso nuo sistemos galimybių, o ne vien nuo to, ką teismas paskiria.

Vienas iš didesnių iššūkių Lietuvoje yra tai, kad į priemonių įgyvendinimą įsitraukia daug skirtingų institucijų, todėl joms sudėtinga veikti vieningai. Prie to prisideda ne tik teismas, bet ir probacijos pareigūnai, socialinės tarnybos, mokyklos, nevyriausybinės organizacijos bei pati šeima. Kaip pažymi A. Drakšienė, nepilnamečio elgesio pokyčiai priklauso nuo jo socializacijos sąlygų ir pozityvios mikrosocialinės aplinkos, kuri turi palaikyti korekcijos

¹²¹ Sakalauskas G. (2013) Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė. Teisės problemos, Nr. 3 (81), p. 12-13. Vilnius: Teisės institutas

¹²² Ūselė L. (2014) Nepilnamečių justiciją reglamentuojančių teisės aktų darna: procesiniai aspektai. Teisės problemos 2014. Nr. 4 (86) p.81-82, Vilnius: Teisės institutas;

¹²³ Lietuvos statistikos departamentas, Oficialiosios statistikos portalas, statistinių rodiklių analizė, prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=1f8b77e1-21e7-46f8-be4b-1f76c542d77f>, žiūrėta 2026 m. balandžio 1 d.

procesą- praktikoje tokia aplinka ne visuomet užtikrinama. Dar viena problema yra ta, kad skirtingose savivaldybėse socialinių paslaugų kiekis skiriasi. Kai kur trūksta psichologų, vaikų psichiatrų, socialinių pedagogų ar užimtumo programų, todėl priemonės, kurioms reikia specializuotos pagalbos, dažnai įgyvendinamos tik formaliai. Autoriaus nuomone, auklėjamojo poveikio priemonių rezultatai labai priklauso nuo to, kiek į procesą įsitraukia pati šeima. Lietuvoje trūksta tėvystės mokymų ar šeimos terapijos programų, kurios kitose šalyse yra taikomos ir mažina riziką nepilnamečiui vėl nusikalsti. Kaip pastebima mokslinėje literatūroje, kai tėvai nedalyvauja pagalbos procese, nelanko paskirtų konsultacijų ar neturi gebėjimų spręsti problemas, šeimoje situacija nesikeičia, o vaikui trūksta palaikymo, todėl elgesio pokyčiai tampa riboti¹²⁴.

Šios problemos būdingos ne tik Lietuvai. Daugelyje Europos valstybių auklėjamojo poveikio priemonės taip pat susiduria su panašiais iššūkiais, net jei jų sistemos yra senesnės ir labiau išplėtos. Vokietijos nepilnamečių justicija dažnai laikoma vienu geriausių pavyzdžių Europoje, nes joje pirmiausia taikomos auklėjamosios ir švelnesnės priemonės, o realios bausmės skiriamos tik tada, kai kitų priemonių nepakanka. Jau nuo pirmojo Jugendgerichtsgesetz (JGG) priėmimo 1923 m. Vokietijos sistemoje formuojamas modelis, kuriame prioritetas teikiamas ne represijai, bet auklėjimui, socialinei pagalbai ir elgesio keitimui. Jugendgerichtsgesetz (JGG) – tai Vokietijos Nepilnamečių teismo įstatymas, pagrindinis teisės aktas, kuris reguliuoja nepilnamečių baudžiamąją atsakomybę, procesą ir taikomas auklėjamojo poveikio priemones. Kaip pažymi F. Dünkel, Vokietijos jaunimo teisingumo modelis grindžiamas pedagoginiu poveikiu ir ugdymu, o didžioji dalis priemonių yra orientuotos į nepilnamečio brandą ir jo stigmatizacijos mažinimą. Tai matyti ir iš to, kad JGG reikalauja uždaryti teismo posėdžių, siekiant apsaugoti nepilnamečio privatumą ir išvengti stigmatizacijos.

Vokietija dažnai laikoma geru nepilnamečių teisingumo pavyzdžiu, nes čia pirmiausia taikomos ugdomosios ir švelnios priemonės, o įkalinimas naudojamas tik retais, išimtiniais atvejais, laikantis minimalios intervencijos principo. Labai reikšmingas Vokietijos bruožas yra tai, kad didelė dalis nepilnamečių bylų užbaigiamos be teismo proceso, nevykdant formalaus teismo proceso. Statistikos duomenys rodo, kad apie 70% bylų išsprendžiamos būtent tokiu būdu – taikant mediaciją, žalos atlyginimą, socialinio ugdymo programas ar kitus sprendimus. Vokietijoje taikoma praktika nepilnamečiams apima keturis lygius– nuo nesikišimo iki intervencinių priemonių, tokių kaip įspėjimai, viešieji darbai ar socialinio ugdymo kursai. Net ir pradėjus nagrinėti bylą teisme, ji gali būti nutraukta, jei nepilnamečis

¹²⁴ Uscila R. (2020) Vaiko minimalios priežiūros priemonių taikymo praktikos įvertimas Lietuvoje. Vilnius, p-38.

įvykdo jam paskirtas auklėjamojo poveikio įpareigojimus. Tokia praktika leidžia ne tik sumažinti stigmatizacijos riziką, bet ir pasiekti geresnių elgesio rezultatų.

JGG numato dvi pagrindines nepilnamečiams taikomų priemonių kategorijas- auklėjamąsias priemones (*Erziehungsmaßregeln*) ir drausmines priemones (*Zuchtmittel*). Anglų kalbos literatūroje jos apibūdinamos kaip educational measures ir disciplinary measures. Auklėjamosios priemonės apima įvairius elgesio nurodymus — draudimą bendrauti su tam tikrais asmenimis ar lankytis tam tikrose vietose, dalyvavimą socialinio ugdymo ar elgesio keitimo programose, mediacijoje, ar intensyvesnę socialinio darbuotojo priežiūrą. Drausminės priemonės yra švelnesnio poveikio sankcijos, tokios kaip įspėjimas, viešieji darbai, bauda ar trumpalaikis areštas iki keturių savaičių. Laisvės atėmimas Vokietijoje laikomas absoliučia ultima ratio priemone ir taikomas tik maždaug 2% visų nepilnamečiams ir jaunuoliams skiriamų sankcijų¹²⁵.

Dünkel pastebi, kad priemonių taikymo veiksmingumą lemia vietos institucijų pajėgumas. Todėl vienoje regionuose nepilnamečiams pasiekama daugiau programų ir specialistų, o kitose jų trūksta, kas sukuria akivaizdžius taikymo skirtumus. Vis dėlto, net ir esant šiems skirtumams, Vokietijos nepilnamečių teisingumo sistema vis tiek laikoma viena iš labiausiai atitinkančių tarptautinius standartus, nes ji taiko individualizuotas priemones, orientuojasi į nepilnamečio grįžimą į visuomenę ir stengiasi išvengti jo stigmatizavimo.

Skandinavijos šalys – Norvegija, Švedija, Danija ir Suomija – dažnai vertinamos kaip vienos pažangiausių valstybių, atsižvelgiant į nepilnamečių teisingumo sistemas Europoje. Joms būdinga tai, kad nepilnamečių atžvilgiu taikomas kuo švelnesnis valstybės įsikišimas, daug dėmesio skiriama socialinei pagalbai ir vaiko gerovei, o laisvės atėmimas taikomas tik išimtiniais atvejais. Visose Skandinavijos šalyse nepilnamečių teisingumas grindžiamas bendrais principais- minimalia valstybės kišimusi, socialine parama ir orientacija į jaunimo reintegraciją. Tačiau nė viena jų neturi vieno specialaus nepilnamečių teisingumo įstatymo, panašaus į Vokietijos JGG.

Skandinavijos šalyse nepilnamečių elgesio problemos pirmiausia sprendžiamos per socialinių paslaugų sistemą, o ne per baudžiamąją justiciją. A. Storgaard pažymi, kad Danijoje nepilnamečių bylos formaliai priklauso teismams, tačiau realius sprendimus dėl taikytinų priemonių dažniausiai priima vaiko gerovės tarnybos, o ne teismai. Dėl to priemonės gali būti daug lankščiau pritaikomos prie konkretaus vaiko poreikių¹²⁶.

¹²⁵ F. Dünkel, Youth Justice in Germany, in: The Oxford Handbook of Juvenile Crime and Juvenile Justice, Oxford University Press, 2016, p. 1-7,10, 16,19-20,41.

¹²⁶ STORGAARD A. (2010). Denmark. In Dünkel F. et al., Juvenile justice systems in Europe: current situation and reform developments. Mönchengladbach : Forum Verlag Godesberg, vol. 1/4, p. 305–306

Suomijoje taikomas labai panašus modelis – pagrindinis vaidmuo tenka vaikų gerovės ir socialinėms tarnyboms, o baudžiamoji atsakomybė nepilnamečiui taikoma tik kraštutiniu atveju, kai socialinė pagalba ar kitos priemonės nebepadeda¹²⁷. Šiose šalyse daugiausia taikomos įvairios pagalbos ir rehabilitacijos priemonės – pagalba šeimai, psichologinės programos, darbas grupėse. Laisvės atėmimas nepilnamečiams taikomas tik išimtiniais atvejais, todėl jie dažniausiai nukreipiami į socialines ar bendruomenines programas. Toks požiūris padeda išvengti stigmatizacijos ir lengvina jų grįžimą į įprastą aplinką. Dėl to Skandinavijos šalių modelis laikomas vienu pažangiausių Europoje.

Apibendrinant galima teigti, kad visose aptartose šalyse auklėjamojo poveikio priemonės laikomos svarbia alternatyva bausmėms. Lietuvoje problema dažniausiai kyla ne dėl teisės normų, o dėl jų įgyvendinimo praktikoje. Vokietijoje ir Skandinavijos šalyse daugiau dėmesio skiriama ugdymui, socialinei pagalbai ir individualiems sprendimams. Tai parodo, kad auklėjamojo poveikio priemonės veikia tik tada, kai kartu veikia ir visa pagalbos sistema.

¹²⁷ LAPPI-SEPÄLLÄ T. (2010). Finland. In Dünkel F. et al., Juvenile justice systems in Europe: current situation and reform developments. Mönchengladbach : Forum Verlag Godesberg. p. 423, vol. 1/4.

IŠVADOS

Atlikus auklėjamojo poveikio priemonių sampratos bei teorinio konteksto analizę, galima daryti išvadą, kad šios priemonės nepilnamečių baudžiamojoje justicijoje pirmiausia skirtos ugdymui ir elgesio korekcijai, o ne baudimui. Auklėjamojo poveikio priemonės orientuotos į nepilnamečio ateitį – jos siekia padėti jam suprasti savo veiksmų pasekmes, ugdyti atsakomybės jausmą ir sudaryti sąlygas sėkmingai reintegracijai į visuomenę. Tiek nacionalinė teisė, tiek tarptautiniai nepilnamečių justicijos standartai nuosekliai formuoja požiūrį, kad laisvės atėmimas nepilnamečių atžvilgiu turi būti taikomas tik kaip kraštutinė priemonė, kai švelnesnės reakcijos nebėra veiksmingos.

Išanalizavus auklėjamojo poveikio priemonių taikymo sąlygas paaiškėjo, kad jų paskyrimas labai priklauso nuo individualaus nepilnamečio vertinimo. Neužtenka konstatuoti nusikalstamos veikos fakto – būtina atsižvelgti ir į nepilnamečio socialinę brandą, gyvenimo aplinkybes, elgesio motyvus bei realias galimybes keistis. Tyrimas parodė, jog tais atvejais, kai priemonės taikomos formaliai, be gilesnio situacijos įvertinimo, jos praranda auklėjamąjį poveikį. Todėl itin svarbus tampa ne tik teismo sprendimas, bet ir kitų atsakingų institucijų vaidmuo užtikrinant realų paskirtų priemonių vykdymą.

Analizuojant auklėjamojo poveikio priemonių rūšis nustatyta, kad Lietuvos baudžiamojoje teisėje įtvirtinta gana plati ir lanksti jų sistema, leidžianti parinkti poveikį pagal konkrečią nepilnamečio situaciją. Švelnesnės priemonės yra tinkamos tais atvejais, kai egzistuoja teigiama elgesio prognozė, o intensyvesnės taikomos tada, kai reikalinga griežtesnė kontrolė. Tuo tarpu atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą laikytinas išimtinė priemone, taikoma tik tais atvejais, kai kitos poveikio priemonės yra neveiksmingos arba sistemingai nevykdomos. Tokia priemonių sistema leidžia reaguoti palaipsniui ir neizoliuoti nepilnamečio daugiau, nei iš tiesų reikia.

Auklėjamojo poveikio priemonių veiksmingumo ir problematikos analizė parodė, kad šių priemonių sėkmė priklauso ne tik nuo jų teisinio reglamentavimo, bet ir nuo praktinio įgyvendinimo. Didžiausią teigiamą poveikį daro tos priemonės, kurios derinamos su nuoseklia priežiūra, socialine ir psichologine pagalba bei šeimos įsitraukimu. Tuo pačiu nustatyta, kad praktikoje vis dar pasitaiko nevienodas priemonių taikymas, riboti institucijų resursai ir nepakankamas dėmesys individualiam darbui su nepilnamečiu, kas riboja auklėjamojo poveikio potencialą.

Apibendrinant visą tyrimą galima teigti, kad auklėjamojo poveikio priemonės yra esminė nepilnamečių baudžiamosios justicijos dalis, leidžianti subalansuoti nepilnamečio

interesus, visuomenės saugumą ir nusikalstamo elgesio prevenciją. Tinkamai parinktos, individualizuotos ir realiai vykdomos šios priemonės sudaro prielaidas nepilnamečio elgesio pokyčiams ir mažina pakartotinio nusikalstamumo riziką. Vis dėlto siekiant didesnio efektyvumo, būtina ne tik nuosekli teisminė praktika, bet ir stipresnis institucijų bendradarbiavimas bei didesnis dėmesys auklėjamojo poveikio priemonių įgyvendinimui praktikoje.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Specialioji literatūra

1. Babachinaitė G., et al. (1984) Nepilnamečio asmenybė ir nusikalstamumas. Vilnius: Mintis;
2. Drakšienė A., Drakšas R. (2007). Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė, vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 2007;
3. Levon J., Švedas G. (2022). Bausmės vykdymo atidėjimo nepilnamečiams naujovės ir probleminiai aspektai. Kelyje su konstitucija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla;
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras (2004). Bendroji dalis (1-98 straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras;
5. Bonta, James; ANDREWS, D. A. Risk Need Responsivity model for offender assessment and rehabilitation. Ottawa: Public Safety Canada, 2007;
6. H. S. Becker, Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance, 1963;
7. F. Dünkel, Youth Justice in Germany, in: The Oxford Handbook of Juvenile Crime and Juvenile Justice, Oxford University Press, 2016;
8. Storgaard A. (2010). Denmark. In Dünkel F. et al., Juvenile justice systems in Europe: current situation and reform developments. Mönchengladbach : Forum Verlag Godesberg, vol. ¼;
9. LAPPI-SEPÄLLÄ T. (2010). Finland. In Dünkel F. et al., Juvenile justice systems in Europe: current situation and reform developments. Mönchengladbach : Forum Verlag Godesberg;
10. Platt, Anthony M. The Child Savers: The Invention of Delinquency, 1970;
11. Pocienė, J. Aleknevičienė, V. Kalpokas, Jaunuolių delinkventinis elgesys Lietuvoje: ką atskleidžia naujas delinkvencijos ir viktimizacijos tyrimas, Filosofija. Sociologija, 2023, t. 34, Nr. 4 (priedas);
12. G. Sakalauskas, Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė, Teisės problemos, 2013, Nr. 3 (81), cituojama pagal: E. Žiobienė, Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės aspektai, 2024;
13. Uscila R. (2020) Vaiko minimalios priežiūros priemonių taikymo praktikos įvertimas Lietuvoje.;

14. Ūselė L. (2010) Jaunų pilnamečių (18–20 metų) socialinė branda – nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų jiems taikymo veiksnys. Teisės problemos, Nr. 2, p. 59-60. Vilnius: Teisės institutas;
15. Ūselė L. (2014) Nepilnamečių justiciją reglamentuojančių teisės aktų darna: procesiniai aspektai. Teisės problemos 2014. Nr. 4 (86), Vilnius: Teisės institutas;
16. E. Žiobienė, Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės aspektai, Vilniaus universitetas, 2024;
17. A. Vosyliūtė, Lygtinio paleidimo taikymą reglamentuojančių įstatymų kaita ir kokybė atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, Lietuvos baudžiamosios justicijos teisė, 2024, Nr. 24;
18. Beinoravičius D., et al. (1998) Nepilnamečių justicija Lietuvoje. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras ir Teisės institutas;
19. Drakšienė A. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. Teisė, 2003, Nr. 48;
20. Sakalauskas, G. (2007). Tarptautiniai standartai nepilnamečių justicijoje. Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, p- 11-36.

Teisės norminiai aktai

Tarptautiniai teisės aktai:

21. Jungtinių Tautų 1989m. lapkričio 20 d. vaiko teisių konvencija. Valstybės žinios, 1995, nr. 60- 1501;
22. Jungtinių Tautų 1985 m. lapkričio 29 d. Generalinės asamblėjos rezoliucija Nr.A/RES/40/33 priimtos standartinės minimalios nepilnamečių teisingumo vykdymo taisyklės (Pekino taisyklės)
23. Jungtinių Tautų 1990 m. gruodžio 14 d. Generalinės asamblėjos rezoliucija Nr. 45/113 priimtos taisyklės dėl laisvės netekusių nepilnamečių apsaugos (Havanos taisyklės);
24. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija CM/Rec(2008)11 valstybėms narėms dėl Europos nepilnamečių teisės pažeidėjų, kuriems paskirtos sankcijos arba poveikio priemonės, taisyklių (priimta Ministrų Komiteto 2008 m. lapkričio 5 d. 1040-ajame Europos Tarybos Ministrų Komiteto ministrų pavaduotojų posėdyje);
25. Jungtinių Tautų 1990 m. gruodžio 14 d. Generalinės asamblėjos rezoliucija Nr.

45/112 priimtos gairės dėl nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos (Rijado gairės);

Nacionaliniai teisės aktai:

26. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741 (žr. suvestinė redakcija)
27. Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas. Valstybės žinios, 2012-01-06, Nr. 4-108 (žr. suvestinė redakcija)
28. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). Žin. 1992, Nr.33-1014;
29. Lietuvos TSR baudžiamasis kodeksas (1961). Valstybės žinios, 1961, Nr. 18-147
30. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. sausio 29 d. nutarimas Nr. 138 „Dėl asmenų iki aštuoniolikos metų įdarbinimo, sveikatos patikrinimo ir jų galimybių dirbti konkretų darbą nustatymo tvarkos, darbo laiko, jiems draudžiamų dirbti darbų, sveikatai kenksmingų ir pavojingų veiksmų sąrašo patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2003, Nr. 13-502 (žr. suvestinė redakcija)

Teismų praktika

31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-599-976/2015.
32. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2016 m. lapkričio 23 d. sprendimas byloje Blokhin prieš Rusiją (Nr. 47152/06)
33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-599-976/2015.
34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. vasario 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-48-628/2019
35. Panevėžio apylinkės teismo 2025 m. rugsėjo 23 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. N1-1003-1173/2025
36. Šiaulių apylinkės teismo Joniškio rūmų 2025 m. rugsėjo 1 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. N1-926-874/2025
37. Šiaulių apylinkės teismo Joniškio rūmų 2019 m. kovo 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-285-1079/2019
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. kovo 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-66-976/201
39. Telšių apylinkės teismo Mažeikių rūmų 2025 m. birželio 4 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-248-1139/2025.

40. Vilniaus miesto apylinkės teismo 2024 m. lapkričio 14 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje N1-3046-818/2024.
41. Alytaus apylinkės teismo Varėnos rūmų 2023 m. liepos 19 d. baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. e1-672-445/2023.
42. Tauragės apylinkės teismo Tauragės rūmų 2025 m. rugpjūčio 12 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-371-367/2025
43. Kauno apylinkės teismo 2025 m. spalio 24 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-387-725/2025
44. Telšių apylinkės teismo Mažeikių rūmų 2025 m. birželio 4 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-248-1139/2025
45. Vilniaus Regiono apylinkės teismo Šalčininkų rūmų 2025. gruodžio 8 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. N1 1216 1246/2025.
46. Kauno apygardos teismo 2026 m. vasario 12 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-72-593/2026
47. Vilniaus apygardos teismo 2025 gruodžio 30 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. N1-163-1072/2025
48. Kauno apylinkės teismo 2025 m. gruodžio 22 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. N1-1277-1132/2025
49. Šiaulių apylinkės teismo 2025 m. vasario 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-131-771/2025.

Kiti šaltiniai

50. Nepilnamečiai, kuriems paskirtos auklėjimo poveikio priemonės. Statistinių rodiklių analizė 2010-2024 m. Lietuvos statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos vyriausybės [interaktyvus], [žiūrėta 2026-04-01]. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=1f8b77e1-21e7-46f8-be4b-1f76c542d77f#/>

SANTRAUKA

Auklėjamojo poveikio priemonės baudžiamajoje justicijoje

Šiame magistro darbe nagrinėjamos auklėjamojo poveikio priemonės nepilnamečių baudžiamajoje justicijoje ir jų vaidmuo siekiant padėti jaunam žmogui keisti elgesį bei sėkmingai integruotis į visuomenę. Darbe parodoma, kad šios priemonės nėra skirtos bausti, o pirmiausia orientuotos į ugdymą, atsakomybės formavimą ir pakartotinio nusikalstamumo prevenciją. Tyrimo metu analizuotas auklėjamojo poveikio priemonių teisinis reglamentavimas Lietuvoje, jų taikymo sąlygos ir praktika, remiantis teismų sprendimais, statistiniais duomenimis ir tarptautiniais nepilnamečių justicijos standartais. Nustatyta, kad auklėjamojo poveikio priemonės yra veiksmingos tada, kai jos parenkamos individualiai ir realiai įgyvendinamos, tačiau praktikoje vis dar pasitaiko nevienodas jų taikymas ir praktinio vykdymo sunkumai. Darytina išvada, kad auklėjamojo poveikio priemonės yra svarbi nepilnamečių baudžiamosios justicijos dalis, leidžianti suderinti nepilnamečio interesus, visuomenės saugumą ir prevencinius tikslus, tačiau jų veiksmingumui būtinas nuoseklus ir atsakingas taikymas praktikoje.

SUMMARY

Reformatory measures in criminal justice

This master's thesis examines reformative measures in criminal justice and their role in supporting young people in changing their behaviour and successfully integrating into society. The study shows that these measures are not intended to punish, but are primarily focused on education, the development of responsibility, and the prevention of reoffending. The research analyses the legal regulation of reformative measures in Lithuania, their conditions of application, and practical implementation, drawing on court decisions, statistical data, and international criminal justice standards. It has been found that reformative measures are effective when they are individually tailored and properly implemented in practice, however, inconsistencies in their application and practical implementation challenges still occur. It can therefore be concluded that reformative measures are an important part of juvenile criminal justice, allowing for a balance between the interests of the juvenile, public safety, and preventive objectives, while their effectiveness depends on consistent and responsible application in practice.